

Interferențe lingvistice italo-române. Studiu de caz¹

Roberto MERLO

1. Introducere

Pornind de la analiza circumscrisă a unui singur caz concret, acest studiu ar dori să atragă atenția cercetătorilor asupra unui aspect deosebit de însemnat, dar până acum destul de neglijat, al unui fenomen de proporții și deosebit de complex: este vorba de consecințele lingvistice ale imigrației românești în Italia². Pentru a ne da seama de importanța acestui flux de emigrație, ajunge să luăm în considerare câteva date statistice: la 31 decembrie 2005 românii, cu 297.570 de prezențe (0,50% din totalul rezidenților, 58.751.711), reprezintă cea de-a treia comunitate străină din Italia, după albanezi (348.813 - 0,59) și marocani (319.537 - 0,54%), care au totuși o «tradiție» mai veche a imigrării³.

1.1. Dacă luăm în considerare doar pe cei înscriși la serviciile de evidența populației (excluzând astfel prezența greu de evaluat cu exactitate, dar neașteptat de mare, a imigrației ilegale), observăm că prezența românilor a crescut de mai bine de trei ori în doar patru ani ca urmare a normativelor de regularizare a situației imigraților din 2002⁴, care și-au arătat efectele (prin etapele: «eliberarea permisului» și succesiva «însciriere în evidența populației») pe parcursul anilor 2003, 2004 și, parțial 2005, ceea ce indică un însemnat dinamism exogen (fluxuri din exterior). Pe de altă parte, și cu toate că este o comunitate relativ nouă, comunitatea românească prezintă deopotrivă toate semnele unui accentuat dinamism endogen (nașteri și reuniri); este o comunitate compactă – după cum dovedește rata de căsătorii între concetățeni, mai ridicată decât media străinilor – fără a fi închisă, demonstrând o propensiune la căsătoria cu italieni și

¹ Materialul factual pe care îl vom lua în considerare în cele ce urmează a fost excerptat și analizat, într-o primă formă, de Iuliana Florentina Pătrășcan în disertația sa de licență, *Interferenze tra l'italiano e il romeno nelle riviste delle Comunità Romene in Italia. Il caso della rivista "Noua comunitate"*, Università degli Studi di Torino, Corso di Laurea in Scienze della Mediazione Linguistica, A.A. 2005-2006, coordonată de dl. prof. univ. Marco Cugno și de către semnatarul prezentului articol. Îi aducem pe această cale mulțumirile noastre pentru permisiunea a de a relua în studiul de față materialul colectat, în vederea unei ulterioare analize.

² Pentru o introducere teoretic-istorică și o analiză sistematică a contactului interlingvistic, v. de pildă Marius Sala, *Limbi în contact*, București, Editura Enciclopedică, 1997.

³ Date extrase din *Rapporto 2005 sugli stranieri* al Osservatorio Interistituzionale sugli stranieri in provincia di Torino, elaborat de Ufficio di Statistica de pe lângă Primăria orașului Torino (care poate fi consultat și descărcat la următoarea adresă – <http://www.comune.torino.it/statistica/osservatorio/stranieri/2005/index.htm>), confruntate și completate cu datele oferite de Istituto nazionale di statistica (ISTAT) - <http://demo.istat.it/index.html>. Pentru detalii, v. și *Anexele statistice*.

⁴ Chiar dacă se desfășoară cu o amploare deosebită, fenomenul stabilirii legale a românilor este relativ recent, mai ales în comparație cu comunitățile «tradiționale» precum magrebiienii, albanezii, filipinezii etc. Cota permiselor de ședere valabile pe termen mai lung de zece ani este de fapt foarte scăzută (de circa 6%), în comparație cu totalul permiselor eliberate către cetățeni români, ceea ce reprezintă mai puțin de o treime din cota albanezilor, care se apropie de 20%.

ea mai mare decât cea a celorlalte comunități străine rezidente luate în ansamblu. Totodată și rata natalității în cazul comunității românești este, de asemeni, mai mare decât rata medie a celorlalți străini (aproximativ 21,9% față de 20,5%).

Distribuția în teritoriu a comunității românești italiene prezintă câteva trăsături caracteristice prin care se deosebește de modelele de așezare ale celorlalte două mari comunități de imigranți amintite. Pe când așezarea populației albaneze și marocane arată o distribuție teritorială mai puțin concentrată, românii tind să se așeze cu precădere în orașele din Italia de Centru-Nord, în care se înregistrează des procentaje mai mari de 6% din totalul rezidenților, regiunile cu populație românească mai însemnată fiind Piemont, Lombardia și Veneto în Nord, cu 144.804 de prezențe, adică 48,66% din totalul românilor rezidenți în Italia, precum și Lazio și Toscana în Centru, cu 89.850 de membri, adică 30,19% din total. Provinciile în care ponderea procentuală a comunității românești atinge cele mai ridicate cote sunt, dintre cele cu peste 10.000 de prezențe, Torino (39.570 - 1,76% din totalul rezidenților), Padova (12.797 - 1,43%) și Roma (53.297 - 1,39%). Ca dovadă a tendinței românilor de a se concentra în marile orașe din Nordul și din Centrul Italiei (mai ales la Roma), municipiul Torino și municipiul Roma găzduiesc 7,78% și 8,83% din totalul românilor rezidenți în Italia, adică 12,98% din totalul românilor rezidenți în Italia de Nord (Italia Nord-occidentală + Italia Nord-orientală) și 25,12% din totalul românilor rezidenți în Italia centrală.

Datele demonstrează că orașul în care prezența românească este deopotrivă deosebit de importantă în termeni de valori absolute și cea mai însemnată ca valoare procentuală relativă este Torino:

	Rezidenți total	Rezidenți străini⁵	% din tot. rez.	Rezidenți români	% din tot. rez.	% din tot. rez. str.
Italia Nord-occidentală	15.551.047	976.887	6,28%	105.323	0,68%	10,78%
Regiunea Piemonte	4.341.733	231.611	5,33%	53.007	1,22%	22,89%
Provincia Torino	2.242.775	118.284	5,27%	39.570	1,76%	33,45%
Municipiul Torino	900.608	76.807	8,52%	23.114	2,57%	30,09%

TABELUL 1. Populația rezidentă⁶ în Italia la 1 ianuarie 2006 – Municipiul Torino și diviziunile regional-administrative aferente.

Sursa: Istituto nazionale di statistica (ISTAT), *Bilancio Demografico e popolazione residente straniera al 31 dicembre 2005 per sesso e cittadinanza* – <http://demo.istat.it/str2005/index.html>

⁵ Datele prezentate descriu situația la 31 decembrie 2005; ca să înțelegem amploarea reală a fenomenului migrator, trebuie să ținem seama: a) de faptul că, potrivit datelor furnizate de către Ufficio di Statistica de pe lângă Primăria orașului Torino – <http://www.comune.torino.it/statistica/sistema/ufficioto.htm> – între 2001 și 2005 populația românească a orașului a crescut constant: 2001 - 5.237, 2002 - 6.637 (+27,73%), 2003 - 14.495 (+ 118,40%), 2004 - 19.940 (+27,93%), 2005 - 23.114 (+ 15,92%); și b) că există, după cum am mai spus, încă un număr considerabil de imigrați clandestini.

⁶ Potrivit definiției date de ISTAT, „La **popolazione straniera residente** è costituita dalle persone di cittadinanza non italiana aventi dimora abituale in Italia”.

La nivel național și de macroregiune (Italia Nord-occidentală, cuprinzând regiunile Valle d’Aosta, Piemont, Liguria și Lombardia, în care valorile sunt mult mai mici, v. *Anexe statistice*), rezidenții de cetățenie română se află pe locul trei după albanezi (348.813) și marocani (319.537), respectiv după marocani (134.130) și albanezi (105.323); la următoarele nivele de analiză, totuși, cetățenii străini rezidenți cu țara de proveniență România se află pe locul întâi, urmați de Maroc și Albania atât la nivelul regiunii Piemont (respectiv 46.753 și 33.734) cât și al provinciei Torino (respectiv 20.830 și 8.522) și de Maroc (14.134) și Peru (5.502) la nivelul municipiului Torino, unde ponderea procentuală a românilor este de cinci ori mai mare decât cea națională.

Singura situație comparabilă sub aspectul valorilor absolute (v. *Anexe statistice*) este cea din Italia centrală (cuprinzând regiunile Marche, Toscana, Umbria, Lazio, în care valorile sunt mai mici, v. *Anexe statistice*), având în vedere mai ales regiunea Lazio și municipiul Roma:

	Rezidenți total	Rezidenți străini	% din tot. rez.	Rezidenți români	% din tot. rez.	% din tot. rez. str.
Italia Centrală	11.321.337	641.158	5,66%	104.547	0,92%	16,30%
Regiunea Lazio	5.304.778	275.065	5,18%	65.507	1,23%	23,81%
Provincia Roma	3.831.959	228.205	5,95%	53.297	1,39%	23,35%
Municipiul Roma	2.547.677	156.833	6,16%	26.268	1,03%	16,74%

TABELUL 2. Populația rezidentă în Italia la 1 ianuarie 2006 – Municipiul Roma și diviziunile regional-administrative aferente..

Sursa: Istituto nazionale di statistica (ISTAT), *Bilancio Demografico e popolazione residente straniera al 31 dicembre 2005 per sesso e cittadinanza* – <http://demo.istat.it/str2005/index.html>

Totuși, la nivel de Provincie și de Municipiu observăm că, deși prezența numerică a românilor (în termenii supuși aici discuției) este ușor mai ridicată, ponderea ei procentuală scade simțitor, mai ales în cazul Municipiului Roma, unde se reduce la mai puțin de jumătate față de Municipiul Torino.

Prin urmare, situația orașului Torino, nu întâmplător și datorită îndelungatei tradiții de primire a imigranților, mai întâi din provinciile învecinate din Piemont la începutul secolului, mai apoi din sudul Italiei, începând cu anii ‘60, și din nordul Africii în anii mai apropiați, se prezintă în mai multe privințe ca un laborator ideal pentru cei care studiază *in fieri* fenomenul imigrării și dinamica sa, din perspectivă antropologică, economică, demografică, socială etc., precum și, nu în ultimă instanță, lingvistică.

Studierea acestui din urmă aspect devine cu atât mai importantă, ba chiar presantă, cu cât se observă un spor masiv al prezenței românești în școlile italienești de aproape toate nivelele⁷, ceea ce aduce în prim plan totodată problema conflictului între

⁷ Potrivit Ministero dell’Istruzione – Ufficio Scolastico Regionale, UTS Inserimento Allievi Stranieri, *Allievi di cittadinanza non italiana nelle scuole di ogni ordine e grado nell’anno scolastico 2005-2006*, a cura di Silvana Mosca, Lorenzo Capisani, Antonio d’Agruma, din cadrul *Rapporto 2005*, cit., ponderea străinilor în școlile din municipiul și provinciei Torino (de la grădiniță până în clasa a XII-a/XIII-a) a fost în anul școlar 2004-2005 de 6,24% și în anul școlar 2005-2006 (până în mai 2006) de 7,52% (media națională

păstrarea originii lingvistico-culturale (cum și sub ce formă?) și a dialecticii între integrare și asimilare în spațiul «de adopție». Cu toate acestea, în confruntarea zilnică cu probleme mult mai stringente, ambelor comunități (italiană-«gazdă» și română-«oaspete») li s-a părut – pe drept, pe nedrept – că greutățile lingvistice iscate de acest contact tot mai strâns și de proporții tot mai ample sunt mai puțin importante decât problemele și implicațiile de ordin economic, legal, cultural, social etc. Pe lângă acestea, desconsiderarea *in loco* a aspectului lingvistic privitor la diaspora contemporană prezentată mai sus a fost favorizată, pe de o parte, de convingerea înrădăcinată și larg răspândită că pentru români italiana este «ușor de învățat», și, pe de altă parte, de o anumită predispoziție a comunității românești spre deculturalizare și asimilare, acest proces începând în primul rând cu «abandonarea» limbii materne în favoarea limbii «de adopție» și având importante consecințe pentru aspectul de interes în cazul de față.

1.2. De mai mulți ani, autorul acestor rânduri activează în calitate de mediator lingvistico-cultural în cadrul câtorva programe menite să favorizeze / înlesnească încadrarea și integrarea elevilor / studenților români în școală, la care au participat școli de diferite grade, de la cele primare la cele din învățământul liceal. Pe parcursul acestei activități, precum și cu prilejul diferitelor contacte pe care le-am avut cu membrii comunității românești din Torino, am avut nenumărate ocazii de a face observații și constatări «pe teren», putând urmări îndeaproape și în cursul apariției și dezvoltării lor fenomenele de **interferență lingvistică**⁸, cu efecte nu doar asupra limbii italiene folosite de români ci și – lucru pe care îl vom lua în discuție în cele ce urmează – asupra românei vorbite sau scrise de românii din diaspora, atât – ceea ce este oarecum mai «normal» – de cei din a doua generație (așa-zisa «generație și jumătate») cât și (mai mult sau mai puțin) de cei sosiți mai nou.

Incidența acestor din urmă fenomene de interferență lingvistică depinde de mai mulți factori (limba vorbită în familie, nivelul de școlarizare al părinților etc.), precumpănitor fiind nivelul de școlarizare în limba română a imigranților (care la rândul său depinde în mare parte de vârsta subiecților și de mediul de proveniență). Ca să schițăm doar acest fundal, recurgem în cele ce urmează la câteva date referitoare la distribuția după criteriile vârstei (Tab. 3) și al nivelului de școlarizare (Tab. 4) a comunității românești din Torino⁹:

fiind de 4,8%); atât la nivelul Provinciei cât și al Municipiului, românii au fost prezența străină cea mai importantă numeric în școli: în 2005-2006, din 21.230 de elevi străini, 8.542 au fost români, adică 40,23% din totalul străinilor și 3,03% din totalul elevilor (281.999). Tot în a.ș. 2005-2006, municipiul Torino a indicat, printre orașele mari din Italia, cea mai ridicată rată de creștere anuală a prezenței străinilor în școli: +2,7%; aici, românii au fost 5.086, adică 59,54% din totalul elevilor români ai Provinciei, dintre care 1.866, adică 36,67% din totalul elevilor românilor din oraș, se concentrează în școala primară (clasele I-V), cea mai mare parte a restului distribuindu-se aproape egal între școală secundară de gradul I (clasele VI-VIII [= *gimnaziu*] 1.056 – 20,76%) și școala secundară de gradul II (clasele IX-XII/XIII [= *învățământ liceal*]: 1.044 – 20,53%).

⁸ Pentru rolul conceptului de «interferență lingvistică» în studiul contactului între limbi, v. de pildă Sala, *Limbi...*, cit., p. 42-48, mai ales 42-43.

⁹ Datele puse la dispoziție de studiile de specialitate disponibile până acum nu permit analize mai detaliate, cum ar fi cele privitoare la nivelul de școlarizare în limba română a copiilor și a tinerilor de vârstă școlară și a părinților, la proveniența lor în funcție de zona geografică și de mediu, la frecvența întrebuințării limbii române în vorbire, scriere și citire etc.

Grupuri de vârstă									
	0-9	10-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	Peste 70	Total
nr.	2.557	2.180	5.836	7.565	3.767	1.111	73	25	23.114
%	11,06%	9,43%	25,25%	32,73%	16,30%	4,80%	0,31%	0,10%	100%

TABELUL 3. Distribuția după vârstă a populației românești la 1 ianuarie 2006 – Municipiul Torino

Sursa: Istituto nazionale di statistica (ISTAT), *Bilancio Demografico e popolazione residente straniera al 31 dicembre 2005 per sesso e cittadinanza* – <http://demo.istat.it/str2005/index.html>

Grupuri de titlul de studii ¹⁰						
	Primar	Secundar	Bacalaureat	Licență	Niciunul sau necunoscut ¹¹	Total
nr.	1.025	7.510	10.194	1.041	3.344	23.114
%	4,43%	32,49%	44,10%	4,50%	14,46%	100%

TABELUL 4. Distribuția după titlul de studii a populației românești la 1 ianuarie 2006 – Municipiul Torino

Sursa: Istituto nazionale di statistica (ISTAT), *Bilancio Demografico e popolazione residente straniera al 31 dicembre 2005 per sesso e cittadinanza* – <http://demo.istat.it/str2005/index.html>

Din aceste date rezultă că românii din Torino, în acord cu tendința generală a comunităților de imigranți, formează o comunitate destul de tânără, mai bine de 50% având vârste cuprinse între 20 și 39 de ani¹²; totodată, aproape jumătate dintre aceștia au absolvit bacalaureatul, iar aproximativ o treime posedă diplome de studii superioare de gradul I, ambele procente fiind mai mari decât media de ansamblu în cazul străinilor (respectiv 31,5% și 31,8%), totuși ponderea licențiaților este aproape cu jumătate mai mică decât media generală (8,4%).

2. Corpusul

Cazul pe care îl vom supune analizei în cele ce urmează prezintă câteva particularități care se cer menționate. Vom considera limba română folosită într-o revistă bilingvă publicată la Torino, „Noua comunitate” (subtitlul: *La città che cambia. Chi cambia la città*), care apare neregulat din mai 2006 și a ajuns azi la nr. 14 (martie 2007)¹³ și care s-a născut din inițiativa unui grup de tineri italieni și români cu sprijinul a două asociații din Torino, *Frăția*, „*Associazione di promozione culturale e sociale*

¹⁰ Semnalăm că titlurile de studii românești indicate în tabel reprezintă traducerea titlurilor de studii italiene indicate în sursa utilizată, cu care s-au echivalat titlurile originale românești.

¹¹ Cuprinde și copiii de vârstă școlară.

¹² Menționăm aici că din 7.872 copii născuți la Torino între 2001 și 2005, 1.751, adică 4,63% din total, au avut cel puțin un părinte de cetățenie română: dintre aceștia, 1.435 (3,79% din totalul copiilor) au avut ambii părinți de cetățenie română și 272 (0,72%) un părinte de cetățenie italiană (în 232 cazuri, părintele cu cetățenie română a fost mama). În 2005 doar, din 7.872 copii, valorile au fost: 635 (8,07%), 533 (6,77%) și 84 (1,07%; în 75 de cazuri, părintele cu cetățenie română a fost mama).

¹³ Numerele revistei pot fi consultate și descărcate în format «.pdf» la adresa: <http://www.nouacomunitate.org/>.

*italo-romena*¹⁴, și *Terra del Fuoco*, „ONG promossa da un movimento di giovani per il sostegno al processo di integrazione europea”¹⁵. Vom supune atenției aici doar activitatea de început a acestei reviste, adică primele cinci numere (nr. 0 din 13 mai 2006, nr. 1 din 21 mai 2006¹⁶, nr. 2 din 4 iunie 2006, nr. 3 din 17 iunie 2006¹⁷, nr. 4 din 8 iulie 2006).

Revista are 24 de pagini și are două secții principale: *Știri locale – Notizie locali* (în general p. 4-10/11), *Știri de acasă – Notizie da casa* (în general p. 11/12-14), și altele mai mici: *Muncă & antrepriză – Lavoro & impresa*, *Anunțuri – Annunci*, *Despre lege – Dalla legge*, *Secretariat social – Segretariato sociale*, *Cultura și spectacole – Cultura e spettacoli*, *Sport – Sport*, *Rețetele bunicii – Le ricette della nonna și/sau Vacanța – Vacanza*. Articolele și rubricile sunt destul de variate tematic (politică, cultură, costum etc.), dar subiectele abordate sunt în cea mai mare parte legate de diferite aspecte ale emigrației, cum ar fi viața comunitară, religia, școala, relațiile cu autoritățile italiene și în special torineze, limba italiană, întrajutorarea, inițiativele culturale, munca și întreprinderea etc. Reclamele sunt fie în română, fie în italiană, fie bilingve. În perioada avută în vedere revista este bilingvă în sensul în care cea mai mare parte a articolelor apar în ambele limbi, câteodată semnate de ziariști italieni în variantă italiană și cu indicația traducătorului în varianta română, alteori fiind semnate în ambele variante de nume românești. Alte câteva articole sunt doar în limba română, eventual cu un scurt rezumat în italiană, cu sau fără indicația traducătorului; în câteva cazuri pare a fi vorba de autotraduceri.

Direcția clară imprimată ziarului de către colectivul de redacție – adică de a constitui atât un reper pentru informarea comunității românești a orașului cu privire la realitățile locale și la fenomenul imigrației cât și o sursă de informații despre realitatea românească locală și din România pentru italieni – are consecințe și pe planul lingvistic: foarte frecvente sunt trăsăturile lingvistice (lexicale, sintagmatice, stilistice) proprii unor limbaje de specialitate învecinate cu temele propuse discuției, în special birocratic-administrativ și juridic-economic, și se reproduc deseori formulări preluate din surse oficiale, dintr-un registru formal sau semiformal de tip oficial.

Rezumând, *corpus*-ul pe care se va baza analiza noastră este constituit de texte exclusiv scrise, redactate într-un limbaj de tip jurnalistic cu tendințe discontinue înspre registrul formal-oficial și unele limbaje de specialitate (mai ales juridic-economic și birocratic-administrativ), dintre care o parte scrise de autori italieni și traduse în română, iar o parte scrise direct în română.

3. Coordonatele analizei

Destul de îngrijită sub aspect grafic, cu prima pagină color și fotografii alb-negru în interior, revista prezintă însă, în partea română, evidente carențe lingvistice: pe lângă întrebuițarea lacunară și inconsecvență a semnelor diacritice, semnalăm numeroase greșeli de tipar, erori de ortografie și de gramatică, precum și multe împrumuturi și nenumărate calcuri din și după italiană, atât în textele traduse (unde sunt, în mod firesc, mai numeroase) cât și în cele – presupus – originale.

¹⁴ Pentru informații ulterioare v. adresa: <http://www.fratia.it/>

¹⁵ Pentru informații ulterioare v. adresa: <http://www.terradelfuoco.org/>

¹⁶ În varianta tipărită este indicat, greșit, „N. 0”.

¹⁷ Pe site este indicat, greșit, „7” iunie 2006.

3.1. Fenomene de interferență între română și italiană se regăsesc în mai toate compartimentele limbii și pot fi grupate potrivit celor două categorii principale în care se încadrează fenomenele de contact între limbi, adică **împrumutul și calcul lingvistic**. Pe când împrumutul, prin natura lui, este exclusiv lexical – în sensul în care împrumutarea fonemelor și a morfemelor are loc tot pe cale lexicală (adică prin împrumut de cuvinte) și că «împrumutul sintactic», adică introducerea într-o limbă a unei modalități de construcție sintagmatică proprie altei limbi, este de fapt un calc (sintactic) –, calculul prezintă o tipologie mult mai bogată. Calculul lingvistic este un procedeu de natură esențialmente analogică, care se produce – implicit sau explicit, conștient sau inconștient – atunci când un vorbitor pus în situația de a confrunța două limbi (prin traducere, prin faptul de a fi bilingv etc.) percepe anumite proprietăți ale unor cuvinte și/sau structuri dintr-o limbă A și le transferă în limba B, reproducând modelul din limba A cu mijloace proprii limbii B.

După compartimentul gramaticii în și din care are loc acest «transfer» de proprietăți și de forme, în fenomenul calculului lingvistic putem distinge¹⁸, în primul rând, între calcul **lexical** (în cazul căruia în procesul calchierii este implicat un singur cuvânt, adică un *lexem*) și cel **sintactic** (în situația în care procesul calchierii implică un grup de cuvinte, adică o *sintagmă*); în al doilea rând, calculul lexical poate fi **fonetic** (în cazul în care calchierea produce o modificare la nivelul aspectului fonetic al cuvântului¹⁹), **morfologic** (atunci când procesul calchierii implică „structura morfematică”²⁰ a acestuia) și **semantic** (atunci când prin calchiere se produce o modificare în «sensul» cuvântului, adică în „structura semantică” a sa²¹).

În cazul calculului lexical – morfologic, pe care îl putem numi mai simplu «calc morfologic», trebuie să mai distingem cazurile în care mecanismele calchierii vizează structura morfologică *stricto sensu* a cuvântului, adică alcătuirea părții non flexionale a acestuia din morfeme lexicale, derivaționale și/sau compoziționale, de situația în care modificarea se produce – prin calchiere – la nivelul proprietății flexionare ale unui cuvânt (declinarea, conjugarea etc.), inerente apartenenței acestuia la o anumită clasă flexionară, indicate de morfemele flexionare. Atunci când procesul calchierii reproduce structura morfologică internă a unui cuvânt putem vorbi de **calc morfologic structural**, în vreme ce în cazul în care calculul vizează proprietățile flexionare, categoriale, a unui cuvânt (precum forma de plural, apartenența la un anumit gen gramatical, la o anumită parte de vorbire sau clasă de conjugare etc.) ar fi mai potrivit să vorbim de **calc morfologic categorial sau flexionar**²². În fine, în cadrul calculului sintactic ocupă un loc

¹⁸ Am adoptat, cu unele modificări și nuanțări pe care le vom detalia la momentul potrivit, clasificarea și terminologia propusă de Teodor Hristea, *Tipuri de calc în limba română*, în «Limbă și literatură», III-IV/1997, p. 10-29, adoptată – cu toate că în cadrul articolului respectiv se trimite la acest studiu ca „(Th. Hristea, 1995)” și că acesta nu se regăsește în bibliografia de la sfârșitul volumului nici sub forma greșită nici sub cea corectă – și de Cristina Călărașu în Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxândoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Nemira, 2001, s.v. **CALC** (~ **LINGVISTIC**).

¹⁹ Introducem aici un tip de calc care nu se regăsește în analiza lui Th. Hristea, *Tipuri...*, cit., pentru care v. mai jos..

²⁰ Hristea, *Tipuri...*, cit., p. 14.

²¹ Hristea, *Tipuri...*, cit., p. 14.

²² Datorită faptului că ambele implică un transfer de proprietăți de natură morfologică (de compoziție sau de flexiune, fie prin trecere de la o paradigmă la altă în cadrul aceleiași categorii morfologice – dată de apartenență la o anumită «parte de vorbire» – fie prin pasajul la o diferită macrocategorie morfologică),

aparte **calcul frazeologic**²³, în cazul căruia mecanismele analogice ale calcului nu implică îmbinările complet libere de cuvinte ci unitățile frazeologice numite locuțiuni idiomatice sau mai bine «lexeme / cuvinte polirematice», adică acele sintagme caracterizate de un sens unitar care nu poate fi dedus din sensul cuvintelor care o compun (ex. *a scoate* [pe cineva] *din boii* [lui] = a enerva [per cineva]²⁴), și «colocații»²⁴, adică acele îmbinări de cuvinte care, rămânând semantic autonome, dau naștere unor expresii preferate parțial sau exclusiv în uz față de altele posibile, chiar dacă apropiate sau echivalente (*spre exemplu* ~ *'spre pildă*; *sfintele taine* ~ *'sfintele mistere*).

3.2. În cele ce urmează ne vom opri, din motive de spațiu, doar asupra fenomenelor de natură «lexicală», adică împrumutul și – mai ales – calculul lexical în toate formele sale. Diferența esențială dintre împrumutul și calculul lexical este anume că în timp ce împrumutul (care este întotdeauna lexical) presupune prin definiție *inexistența* în limba «receptoare» a cuvântului, care este împrumutat din limba «donatoare» în care intră și la sistemul căreia se adaptează, calculul lexical presupune prin definiție *existența* cel puțin a două cuvinte, unul în limba «donatoare» și unul în limba «receptoare», între care se pot stabili relațiile de analogie care duc la transferul de proprietăți de la unul la altul. Așadar, cu toate că atât mecanismul calculului lexical cât și procedul împrumutului au efecte în lexic, modificându-l și îmbogățindu-l, în procesul calchierii ceea ce se transferă de la o limbă la alta este *aspectul fonetic* (eventual și grafic), *structura* sau *proprietățile morfologice* sau *semantice ale cuvântului* străin, care vin eventual să modifice în mai mică sau în mai mare măsură sistemul limbii receptoare, de vreme ce prin împrumut se transferă *însuși cuvântul*, care de cele mai multe ori pierde în întregime sau în parte caracteristicile fonetice și morfologice pe care le avea în limba de origine ca să se adapteze sistemului limbii receptoare și suferă deseori însemnate transformări semantice²⁵.

reunim sub eticheta de «calc morfologic» două fenomene pe care Hristea, *Tipuri...*, cit. le consideră separat: «calculul lexical de structură morfematică» (aici «calc morfologic structural») și «calculul lexico-gramatical» (aici «calc morfologic flexionar»). În încercarea de a adopta sau de a propune o terminologie cât mai corectă, univocă și transparentă cu puțință, fără să ajungem totuși la o tipologie excesiv de stufoasă, am denumi «calc morfologic flexionar» cazurile în care transferul de proprietăți morfologice nu implică o schimbare de macrocategorie morfologică (de pildă, trecerea unui verb de la o conjugare la alta sau a unui substantiv de la un gen la altul; cfr. *infra*) și «calc morfologic categorial» procedul de calchiere prin care se produce o asemenea schimbare (de pildă trecerea numeralului *unsprezece* la categoria substantivelor cu valoare de ‚echipă de fotbal’ după modelul fr. *onze*: avem aici un calc morfologic categorial ca urmare a unui calc semantic).

²³ Am încercat să definim mai bine ceea ce Hristea, *Tipuri...*, cit., p. 21 și urm. denuște «calc frazeologic», socotindu-l – datorita faptului că unitățile implicate în calc sunt din punct de vedere formal sintagme, adică de natură sintactică – un tip special de calc sintactic, fără ca pentru aceasta să-l identificăm întru totul cu acesta din urmă.

²⁴ Pentru acest termen v. Angela Bidu-Vrânceanu, în Bidu-Vrânceanu *et alii*, *Dicționar...*, cit., s.v. **COLOCAȚIE**.

²⁵ Doar atunci când ponderea împrumuturilor în sistem este foarte mare o trăsătură comună lor și străină sistemului limbii receptoare poate reuși să se impună: este cazul fonologizării consoanei fricative velare /h/ în română, poate deja prezentă în câteva cuvinte de substrat dar care a intrat masiv și s-a firmat în sistem grație numeroaselor împrumuturi slave, ungurești, turcești etc.

4. Intereferențe lingvistice între italiană și română

Pornind de la acest criteriu, adică *ce anume* trece în concret de la o limbă la alta prin diferitele fenomene de interferență lingvistică, am considerat că trebuie trecute la «lexic» doar împrumuturile (§ 4.1) și că diferitele tipuri de calc lexical trebuie repartizate, tot după acest criteriu, în funcție de celelalte subîmpărțiri ale gramaticii tradiționale implicate în procesul calchierii: «grafie și fonetică-fonologie» (§ 4.2), «morfologie» (§ 4.3) și «semantică» (§ 4.4); în continuare, vom discuta câteva probleme legate de relația între împrumut și calcul lingvistic și între diferitele tipuri de calc pe care le-am întâlnit în studierea materialului prezentat aici (§ 4.5) și vom încheia cu unele considerații referitoare la interesul specific pe care îl prezintă problemele aduse în discuție în studiul de față (§ 5)²⁶.

4.1. Lexic. Împrumuturile prezente în *corpus*-ul excerptat sunt în ansamblu relativ numeroase și se pot distinge în baza gradului lor de adaptare la sistemul grafic, fonetic și morfo-fonetic al limbii române în împrumuturi neadaptate, parțial sau total adaptate, primele fiind percepute clar drept cuvinte străine (italiene) celelalte putând fi percepute în măsură diferită de la un caz la altul și de la un subiect la altul ca străine sau ca românești.

4.1.1. Împrumuturile neadaptate sunt puține la număr și au un caracter episodic și izolat:

permisul de soggiorno (O casă pentru anumite cazuri, I, 17); *eliberarea nulelor osta* / il rilascio dei nulla osta (*Decretul fluxurilor: melcul burocratic* [sic], I, 7); *proceduri pentru obținerea „nullei osta”* / procedure per l'ottenimento del nulla osta (*Fluxuri migratoare și permisul de ședere*, I, 18, tr.); *relasarea primelor 170 mii de „nulla osta”* / il rilascio dei primi 170 mila nulla osta (*Bis la decretul fluxurilor*, III, 5, tr.); *pentru a primi nulla-osta reintregirii familiei* (2006: *aventuri printre ghisee*, III, 5); *„marca da bollo”* / marca da bollo (*Fluxuri migratoare și permisul de ședere*, I, 18, tr.); *peste 50 de „cresime” și tot atât de multe „prime comunioni”* / una cinquantina di cresime e altrettante prime comunioni (*Românii catolici: o comunitate importantă*, I, 6, tr.); *Propunerea culinară are un menu bazat pe asparagi*, II, 21; *Salmone la cuptor* (*Propunerea culinară are un menu bazat pe asparagi*, II, 21)²⁷;

Deja la o primă privire se poate observa ușor că termenii împrumutați – (*permesso di*) *soggiorno*, *nulla osta* o *nullaosta*, *marca da bollo*, *cresima*, *comunione* –, câțiva dintre ei semnalăți ca atare de întrebuițarea ghilimelelor, desemnează în totalitate realități cu specific local, aparținând fie sistemului administrativ și judiciar italian (referitoare în particular la fenomenul emigrației) fie ritualului catolic. Totuși, în

²⁶ Articolele din revistă sunt citate după cum urmează: textul românesc este în italice; aldinele pun în evidență cuvintele (sau părțile acestora) discutate; între acolade ({}) se dă, unde este cazul, forma corectă; în cazul articolelor bilingve, acolo unde am socotit necesar, se dă după bară (/) textul corespunzător italian; în trimiteri se dă titlul articolului în care apar formele citate, urmat de un număr roman, care indică numărul revistei în care apare acesta, și unul arab, care indică pagina în care se află formele cu pricina; prescurtarea „tr.” semnalează textele traduse și semnalate ca atare.

²⁷ În citate am păstrat grafia formelor din sursă, în timp ce în discutarea lor din punct de vedere lingvistic am normalizat-o după ortografia actuală a limbii române.

ciuda acestui fapt, trebuie remarcat că pentru fiecare dintre acești termeni există un echivalent românesc deloc aproximativ: *permis de ședere*, *permis* sau *autorizație*, *timbru fiscal*, *confirmație* și *comuniune / împărtășanie* (unele întrebuițate, după cum arată citatele însele, în alte locuri ale textelor analizate). Rațiunile împrumutului sunt, în fapt, de natură socială sau, mai precis, sociolingvistică.

De fapt, termenul *soggiorno*, extras din sintagma respectivă deja în italiană, a ajuns să fie destul de răspândit (sub forma fonetică adaptată [so'dʒorno] < it. [sod'dʒorno]) în limba română informal-colocvială a emigrației românești din Torino (și nu doar) pentru a indica actul cu pricina; în schimb, folosirea termenului it. *nulla osta* sau *nullaosta* (tratat destul de incert din punctul de vedere al grafiei), de fapt un latinism propriu doar limbajului birocratic, este menit să identifice în mod univoc un anumit tip de *autorizație*, adică aceea eliberată de o autoritate publică italiană pentru a certifica faptul că nu există nici un impediment pentru ca o altă autoritate să emită o anumită prevedere sau pentru ca un cetățean să desfășoare o anumită activitate (în cazul cu pricina, pentru obținerea permisului de ședere pe teritoriul statului italian), în timp ce întrebuițarea sintagmei clar italiene „*marca da bollo*” (cu ghilimele) în loc de rom. *timbru fiscal* pare destinată să-l instruiască pe cititorul român asupra denumirii corecte în limba italiană a acelui timbru fiscal anume pe care acesta trebuie să și-l procure pentru a putea depune actele; de asemenea, întrebuițarea termenilor it. *cresima* și *prima comunione* (amândoi semnalăți clar drept termeni «străini»), primul păstrând și o specificitate a grafiei italiene, adică [z]-ul intervocalic ortografiat <s> în locul rom. *confirmație* și *comuniune* sau *împărtășanie*, dacă nu cumva trădează necunoașterea denumirilor românești a unor realități bisericești specifice catolice (în special *confirmarea*, care indică exclusiv ritualul catolic sau protestant, absent la ortodocși), se explică ori stilistic ca «exotism» sau «snobism» ori prin dorința de a transmite mai pregnant cititorului sensul apartenenței comunității catolice românești mai amplei comunități religioase locale, întrebuițând pentru denumirea realităților catolice românești termenii italieni, ori prin teama autorului de a nu fi înțeles de cititorii de religie ortodoxă din cauza întrebuițării unor termeni de circulație redusă în limba română.

În cazuri precum ¹*asparagi* (< it. *asparagi*) pentru rom. *sparanghel* și ¹*salmone* (< it. *salmone*) pentru rom. *somon*, în realitate nu are sens să vorbim de adaptare sau neadaptare, deoarece, pe de o parte, aspectul fonetic al acestor cuvinte ar permite încadrarea lor în sistem fără să fie nevoie de modificări datorită regulilor și restricțiilor grafice și fonologice active în limba română²⁸, și, pe de altă parte, textul nu oferă indici de natură morfologică. Le-am trecut în categoria împrumuturilor neadaptate pentru că prezintă mărcile semantice proprii unei categorii de împrumuturi ne sau semiadaptate provenite din italiană, adică numele de produse alimentare mai mult sau mai puțin tipice: ¹*asparagi* și ¹*salmone* se integrează perfect în bogata serie (datorită oscilațiilor pe care le regăsim în ortografierea termenilor cu pricina în românește, cităm forma italiană) *pizza*, *mozzarella*, (pasta) *bolognese*, *zucchini* (rom. *dovlecei*), *carciofi* (rom. *anghinare*), *acciuغه* (rom. *hamsii*) și alte asemenea, tot mai des întâlnite în meniurile restaurantelor nu doar italienești din România, care sunt motivate – precum termenii

²⁸ În afară de o mică ajustare pur fonetică, adică it. /i/# / C[+palatal] __ > rom. /i/ sau ø, a cărei aplicare nu o putem totuși aprecia într-un text exclusiv scris.

întâlniți aici – fie de lipsa efectivă a unui echivalent românesc oricât de aproximativ, fie de preferința comercială pentru termenii «exotici» sau de snobism, fie de întrebuițarea sau circulația restrânsă a termenului românesc corespunzător.

4.1.2. Cazurile de împrumut adaptat sau semiadaptat sunt comparativ mult mai numeroase și lingvistic mai interesante:

consulente legale / consulenze legali (*Românii catolici: o comunitate importantă*, I, 6, tr.); *serviciul de asistență-consulență*; un serviciu de *consulență* gratuită (*Cum să devi [sic] un întreprinzător la Torino*, I, 15, tr.); *consulenți* / consulenti (*Ivrea: un consiliu pentru străini*, II, 7, tr.); *putem individua* / si possono osservare (*Dacă aș fi putut să votez...*, I, 10, tr.); *individuirea* [...] *vinovatilor* / l'individuazione dei colpevoli (*Violența, prostituția și reducerea la sclavie*, II, 17 {tr.}); *nu este posibilă individuirea unui parinte* (*Intervenție de urgență: ajutor prompt în situații de criză*, IV, 11, tr.); *altfel nu poți gestii bine activitatea* / non puoi gestirti bene l'attività (*Cum se schimba viața profesională și cea personală a unui ex-angajator devenit antreprenor?*, IV, 15); *o importantă și stimulantă sfidă* / una importante e stimolante sfida (*Pentru o posibilă înfrățire*, I, 4); *Motivul acestei «mari» clasificii este justificat prin...* / Il motivo della «grande» nomina è giustificato da... (*Voronin în Europa*, II, 14); *A fost publicată clasificarea primelor 200 de mii de cereri pentru decretul fluxurilor 2006* (*Speranțe, dar nu certitudini*, IV, 1, tr.); *ospitați în serviciul public* / accolti nel servizio pubblico (*Intrat în vigoare în România un decret de lege pentru protecția copiilor*, III, 10, tr.); *gestorul unui „Phone Center”* / il gestore di un Phone Center (*Din Torino, se poate suna în extern până la orele douăzeci*, III, 7); *Calatoria și gravidanta*; un *certificat medical care să indice statul de gravidanta*; în *asteptarea de adopție, afidament*, *optinerea cetățeniei* (*Sfaturi utile pentru îngrijirea sănătății*, III, 8, tr.); *Actualment* / Attualmente (*Voronin în Europa*, II, 14); *o evaluare anticipată a actuabilității proiectului* (*Cum să devi [sic] un întreprinzător la Torino*, I, 15, tr.) etc.

Unele împrumuturi precum ¹*sportelul* în loc de *ghișeu* și ¹*afidament*, sunt izolate și au un caracter vădit circumstanțial: făcând referire directă la anumite *realia* juridico-administrative cu care comunitatea românească din Italia și chiar din România se confruntă des, *recte* realitățile emigrației și ale adopției, sunt motivate de voința de claritate și univocitate și se justifică prin faptul că deseori cititorul le cunoaște doar denumirea în limba italiană: așadar, sintagma ¹*sportelul unic* (< it. *lo sportello unico*) indică un anumit tip de *ghișeu*, adică acela la care trebuie depuse diferitele cereri (permis de ședere, reîntregire familială etc.) ale cetățenilor străini, în timp ce ¹*afidament* (< it. *affidamento*) trimite la o procedură prevăzută de dreptul italian și internațional în care au fost și sunt implicate sute de familii românești, adică, încredințarea unui minor, în temeiul legii, unei familii diferite de cele naturale sau unei instituții de ocrotire a minorilor'.

Dacă ¹*afidament* și ¹*actuabilitate*, în loc de *posibilitatea de a realiza ceva* reprezintă o adaptare perfectă a it. *affidamento* și *attuabilità* în baza unor corespondențe (it. -mento, -^vtt^v-, -(i/a)tă ~ rom. -ment, -^vct^v-, -(i/a)tate) care se confirmă cu o

regularitate apropiată absolută atunci când este vorba de termeni neologici prezenți în ambele limbi, forma ¹*Actualment* (<it. *attualmente*) cu sens de, „în prezent” este excentrică și izolată, fiind adaptată fonetic dar nu din punct de vedere al structurii morfologice deoarece, cu toate că este folosit ca atare, de fapt acest adverb împrumutat nu se încadrează în categoria numeric redusă, neproductivă și literară a adverbilor rom. în *-mente*²⁹. Forma aberantă se poate datora unei analize morfologice greșite, fie după modelul it. *studente* ~ rom. *student* fie în baza încadrării tot atât de greșite în seria substantivelor rom. *abonament*, *medicament*, *ornament* etc. sau analogiei cu adjectivele de tip *urgent*, *evident* etc. care cunosc fenomenul conversiunii adverbiale.

Dimpotrivă, alți termeni împrumutați, precum ¹*consulență*/¹*consulent*, ¹*clasifică* sau (a) ¹*individual*/¹*individuale*, prezintă mai multe ocurențe, apărând în cadrul unor articole diferite. Este de remarcat că de cele mai multe ori termenii de împrumut se încadrează într-o familie lexicală deja existentă în limba română, a cărei existență a facilitat într-o primă fază înțelegerea sensului lor în italiană și într-o a doua fază adopția lor în română: ¹*sfidă* (< it. *sfida*) pentru *sfidare*, *provocare* ~ rom. *a sfida*, *sfidare*; ¹*clasifică* (< it. *classifica*) pentru *clasificare*, *clasament*, *clasificație* ~ rom. *a (se) clasifica*, *clasificare*, *clasificație*, *clasament*, (in)*clasificabil*; ¹*ospitați* (< it. *ospitati*) în loc de *găzduiți* ~ rom. *oaspete*, *ospitalier*, *ospitalitate* (*ospital*, *a ospitalia*); ¹*gravidanță* (< it. *gravidanza*) în loc de *sarcină* ~ rom. *gravidă*, *graviditate* (*gravidie*); printre aceste împrumuturi se remarcă câteva care par să aibă o anumită circulație și/sau vitalitate, înscriindu-se într-un început de familie lexicală împrumutată, precum ¹*consulență* pentru *consultanță*, *consultație* și ¹*consulent* pentru *consultant* (<it. *consulenza* e *consulente*) sau (a) ¹*gesti* pentru (a) *gestiona* și ¹*gestor* pentru *gestionar* (<it. *gestire* e *gestore*; omoradicele cu *gestiune*, *a gestiona*, *gestionar*, *gestionare*), sau chiar dând naștere unor derivate pe teren românesc, precum (a) ¹*individua* (<it. *individuale*) în loc de (a) *identifica* și altele de la care s-a creat ¹*individuale*.

4.1.3. Cu privire la fenomenele de împrumut discutate trebuie observat că ele țin aproape în totalitatea lor de specificitatea lingvistică și stilistică a unor limbaje de specialitate (mai cu seamă economic-administrativ și medical) sau a unui stil formal generic, propriu limbii scrise de tip jurnalistic-birocratic. Atât asemănarea structurală în sine între cele două limbi în contact cât și, mai ales, procedeele comune celor două limbi de îmbogățire a lexicului proprii limbajelor de specialitate și registrului / stilului formal (mai cu seamă împrumutul latin ori latino-roman și preferința pentru anumite sufixe de circulație «europeană» în derivare, poate și – dar în mai mică măsură – derivarea regresivă) au generat în conștiința lingvistică vorbitorului nativ de română, pe de o parte puțin sau deloc familiarizat cu limbajele de specialitate și cu registrul / stilul formal românesc și pe de alta supus presiunii sistemului lingvistico-cultural italian, o scădere a «vigilenței» lingvistice.

Cu alte cuvinte, vorbitorul de limbă română, confruntat (nu doar virtual ci și deseori, în cazul de față foarte concret, fiind vorba de texte în mare parte traduse) cu cuvintele italienești, de pildă *consulente/consulenza* și *gravidanza*, în baza *literalmente* a zecilor de cazuri de corespondență între cuvinte (multe de largă circulație) formate cu sufixele it. *-ent/-enza* ~ rom. *-ent/-ență* și it. *-anza* ~ rom. *-anță*, de tipul it. *corrispondente/corrispondenza* ~ rom. *corespondent/corespondență*, it.

²⁹ Pentru ¹*actualment* față de rom. *attualmente*, v. *infra*.

innocente/innocenza ~ rom. *inocent/inocență*, it. *assente/assenza* ~ rom. *absent/absență* etc. și it. *eleganza* ~ rom. *elegantă*, it. *ambulanza* ~ rom. *ambulanță* etc.³⁰, a «presupus» implicit existența în română a unor forme precum ¹*consulent/consulentă* și ¹*gravidanță*; același lucru se verifică în cazul atât al unor cuvintelor izolate ca ¹*clasifică* și ¹*sfidă*, introduse nu doar «cu sprijinul» familiilor lexicale mai sus amintite ci și, cel puțin în unele cazuri, al unor corespondențe de tipul (a) (se) *certa* > *ceartă*, (a) (se) *sfădi* > *sfadă*³¹ etc.

4.2. Grafie și fonetică-fonologie. Analizând laolaltă aceste aspecte strâns conectate, trebuie spus din capul locului că în *corpus*-ul de texte avut în vedere, interferența între română și italiană nu are nici un efect asupra fonologiei limbii române, atât din punct de vedere al inventarului cât și din cel al distribuției sale, după cum era previzibil având în vedere marea asemănare între structura fonologică a celor două limbi: principala trăsătură care deosebește cele două sisteme fonologice este valoare distinctivă a lungimii consonantice în italiană³², pe care o regăsim ca fenomen pur grafic în câteva ocurențe ale unor împrumuturi izolate (v. *infra*). Se remarcă, dimpotrivă, unele fenomene de interferență în grafie, datorate, în principal, întrebuițării diferite a unor grafeme identice, unele dintre care pot avea și o acoperire fonetică, pe care le vom analiza în continuare.

4.2.1. Am observat deja că în materialul excerptat se întâlnesc dese și repetate greșeli de ortografie; spre exemplificare, cităm doar câteva cazuri reprezentative:

miăcare {mişcare}, *să fi sociolog* {să fii sociolog}, *_i aducând* {și aducând} (*Pentru suflarea comunității*, I, 1, tr.); *Ionuă* {Ionuț}, *tuturorsa* {tuturor să} (*Petru o posibilă înfrățire*, I, 2); *Miclauă* {Miclăuș}, *la chemat* {l-a chemat} (*Darurile spirituale*, I, 6, tr.); *în deosebi* {îndeosebi}, *examenarea* {examinarea} (*Decretul fluxurilor: melcul burocratic* [sic], I, 7); *sintem* {sistem}, *dețeurilor* {deșeurilor} (*Concluziile raportului de monitorizare din 16 mai*, I, 12); *Deși* {deși}, *este este* {este} (*Reușita operației lui Băsescu*, I, 14); *re_in* {rețin} (*Sărbătorirea Zilei Victoriei*, I, 14); *devi* {devii}, *întreprinți* {întreprinși}, *neobiănuită* {neobișnuită}, *începerea* {începerea}, *se va avea*

³⁰ DI număra 256 de cuvinte terminate în *-ență* și 198 terminate în *-anță*, dintre care doar o mică parte nu are un corespondent morfologic și semantic perfect în italiană.

³¹ Faptul că, istoric vorbind, în primul caz substantivul *ceartă* este un derivat regresiv de la verbul *a se certa* < lat. CERTARE în timp ce în al doilea este verbul *a sfădi* cel care derivă din substantivul *sfadă* < psl. SŪVADA, nu are nici o importanță pentru nivelul de analiză sincronică a vorbitorului mediu nespecialist.

³² Această deosebire, împreună cu altele de natură grafică și/sau fonologică, morfologică, sintactică și semantică, prezintă un interes mai ales pentru studiul fenomenelor de interferență care se produc în italiana L2 vorbită și scrisă de români: un început de analiză în acest sens a fost întreprinsă de Ilaria Veglio în disertația sa de licență, *Italiano di Romeni: studio dell'interlingua in situazioni di acquisizione e apprendimento*, Università degli Studi di Torino, Corso di Laurea in Scienze della Mediazione Linguistica, A.A. 2006-2007, coordonată de dl. prof. univ. Manuel Barbera și de către semnatarul prezentului articol, în cadrul proiectului VALICO («Varietăți di Apprendimento della Lingua Italiana: Corpus Online»), pentru care v. de pildă Manuel Barbera, Carla Marengo, *An outline presentation of the project* (2003), <http://www.bmanuel.org/projects/br-short.html>, un *corpus* care adună, în mod absolut anonim, texte produse de persoane din toată lumea care învață limba italiană în situații de învățare atât ghidată cât și spontană.

loc {va avea loc}, *găsi* {găsit} (*Cum să devi* [sic] *un întreprinzător la Torino*, I, 15, tr.); *li-a creeat* {le-a creat} (*In* [sic] *memoria a două femei*, I, 20, tr.), etc.

Putem deosebi greșelile prezentate în două grupuri principale:

a) «scăpările» întâmplătoare, cu caracter aleatoriu și nemotivate sistemic, și

b) «erorile» recurente, care au caracter serial și se produc prin încălcarea iterativă a unui anumit principiu sistemic.

În prima grupare, puțin semnificativă din punct de vedere strict lingvistic, intră simplele inadvertențe ortografice, datorate unei oarecare neglijențe în redactarea și/sau corectarea textelor (*i* {și}, *tuturorsa* {tuturor să}, *examenarea* {examinarea}, *sintem* {sistem}, *este este* {este}, *înceaperea* {începerea}, *se va avea loc* {va avea loc}, *găsi* {găsit}, eventual și *la chemat* {l-a chemat}), unele dintre ele trădând probabil o anumită lipsa de deprindere a autorului cu tastatura românească (*miăcare* {mişcare}, *Ionuă* {Ionuț}, *Miclauă* {Miclăuș}, *deșeurilor* {deșeurilor}, *Deși* {deși}, *re_in* {rețin}, *întreprinți* {întreprinși}, *neobiănuită* {neobișnuită}, și multe altele).

Cea de a doua grupare prezintă un interes mai mare pentru lingvist. În aceasta se încadrează greșelile de ortografie care se integrează în cadrul mai amplu al erorilor sistematice în scrierea limbii române, recunoscute și «îndreptate» ca atare în mai multe opere cu caracter normativ: printre cele mai comune întâlnim, de pildă, lipsa desinenței flexionare de persoana a II-a singular *-i* la verbele cu tema ieșită în *-i*³³ (*a fi* – T.CONJ *fi*³⁴: [tu] *să fi sociolog* {să fii sociolog}; *a deveni* – T.PREZ.II.sg *devi* -: [tu să] *devi* {devii})^{35,36}; ortografierea greșită a formelor verbului (*a*) *crea* (*creeat* {creat}, la care putem adăuga: *absenta lor prelungita creaza mare uimire* [*Uimire și preocupare*, III, 9, tr.], *Așa se creaza* [*Sensibilități diferite*, II, 10, tr.])³⁷, a pronomelor conjuncte (*li-a* {le-a})³⁸ și a adverbului *în deosebi* {îndeosebi})³⁹, cărora li se adaugă scrierea «fonetică»,

³³ Pentru problemele notării *i*-ului flexionar la verbe *v.*, de pildă, Vasile Breban (coord.), *Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică și lexic*, București, Editura Științifică, 1973, în part. p. 62, 63, 74-75.

³⁴ Verbul neregulat *a fi* are o tema specifică *fi*- pentru conjunctiv (T.CONJ) deosebită de cea de prezent (T.PREZ).

³⁵ Toate verbele românești, cu excepția amintitului verb *a fi* (verbul *a avea* prezintă alte probleme), formează conjunctivul (CONJ) pe tema de prezent; verbul neregulat *a veni* și derivatele sale (*a deveni*, *a preveni*, *a interveni* etc.) prezintă trei teme de prezent: *vin-* pentru persoana I-a/a III-a singular și a III-a plural (T.PREZ.I/II.sg-III.pl), *vi-* pentru persoana a II-a singular (T.PREZ.II.sg), rizonice, și *ven-* pentru persoana I-a/a II-a singular (T.PREZ.I/II.pl), arizotonică.

³⁶ Amintim aici și *cu nepoțiiși fi* {fiii} *mei* (*La 78 de ani se urcă într-un copac*, III, 11, tr.), altă eroare foarte frecventă și care are aceleași cauze ca cele citate în precedenta, și hipercorectarea *conșanțalii noștri* {conșanțalii noștri} (*Românii catolici: o comunitate importantă*, I, 6, tr.), în care *-i* plenison aton în finală absolută de cuvânt, normal după grupul *muta cum liquida*, este redat prin *-ii* ca și în cazurile de tip *lupii* ([lupi]/[lupij]), *morții* ([morts]/[mortsij]) etc.

³⁷ Verbul *a crea* este bisilabic și cu rădăcină terminată în vocală (*cre-*), așadar ortografierea corectă a paradigmei prezentului prevede la persoanele I-a și a II-a singular și a III-a singular și plural două *e*, unul parte a rădăcinii și unul a sufixului flexionar (*cre-ez-ø*, *cre-ez-i*, *cre-eaz-ă*; la I. pl *cre-ø-em* al doilea *e* provine din asimilarea regulată a *ă*-ului desinențial); extinderea eronată a acestei grafii produce forme aberante ca ¹*creeați*, ¹*creeat* (prezent în *corpus*) în loc de *cre-ø-ați*, *cre-at*. Breban, *Limba română...*, cit, p. 63 nu amintește de aceste forme greșite, ci de alte (*creiez*, *creiezi*, *creiat* etc.), menite și ele să evite această «îmbinare» (grafică și fonetică) de vocale, nefirească în limba română.

³⁸ Pentru extinderea greșită a formelor conjuncte de dativ *ni*, *vi*, *li* a pronomelor *ne*, *vă*, *le*, *v*. Breban, *Limba română...*, cit, p. 41-42.

³⁹ V. Breban, *Limba română...*, cit, p. 144.

destul de comună, a demonstrativului de întărire feminin singular *aceiași* (**aceiași** *persoana* [*Carnetul de sănătate și Permisul de ședere*, III, 9], **aceiași** *linie* [*Mari expectative pentru piața românească*, III, 7, tr.]⁴⁰ sau a unor cuvinte ca *fascizm* {fascism} (*Sărbătorirea Zilei Victoriei*, I, 14); prezența în *corpus*-ul examinat a greșelilor de această natură, frecvente și în româna scrisă în România, se datorează deprinderii insuficiente ale autorului sau a redactorului cu scrisul și cititul în limba română, *recte* imperfectei stăpâniri a unor reguli ortografice specifice.

4.2.2. Totuși, printre numeroasele greșeli de ortografie prezente în *corpus*-ul examinat atrage atenția în mod special un al treilea grup de greșeli care, spre deosebire de cele precedent examinate, prezintă un caracter oarecum sistematic și recurent fără să facă parte din erorile «tipice» ale scrierii limbii române; cităm spre exemplificare:

Anfiteatrul {anfiteatru} / anfiteatro (*In memoria a două femei*, I, 20, tr.); *O experienta pozitivă* {pozitivă}, III, 14, tr.; **Aprovisionata** {aprovizionată} (*Un program în scopul îmbunătățirii serviciului de Prim Ajutor Medical*, II, 14); **casuri** {cazuri} (*Pe muchia cușitului*, II, 4); *Nu a fost destul spațiu* {spațiu} *rezervat asociațiilor romane* (*Cât de românesc a fost festivalul românesc?*, III, 18); **spaziul** {spațiul} *Schengen* (*Reintoarcerea la viitor*, IV, 5, tr.); **grazie** {grație} *legii* (*Rom: conviețuirea în circumscripția V*, II, 7, tr.); **existența** {existența} (*Straini fara acte: in 2005, mai putini expulzati*, IV, 4, tr.); **esistente** {existente} (*Imigrații din școlile superioare*, III, 8); **Psichologica** {psihologică} (*Violența, prostituția și reducerea la sclavie*, II, 17 {tr.}); *in mod particular* {particular} / *In particulare* (*Pentru o posibilă înfrățire*, I, 4), **particolara** {particulară} / *particolare* (*Un mesaj trimis la timp*, II, 4), *Decretul fluxurilor: melcul burocratic* {burocratic} / *Decreto flussi: la lumaca burocratica* (*Decretul fluxurilor: melcul burocratic* [sic], I, 7), *să obstacolezi* {obstaculezi} / *ostacolare* (*Torino și integrare*, II, 8, tr.), *o buna rezolvare a problemelor economice care obstacoleaza* {obstaculează} (*Sprijin pentru romanii de pretutindeni*, III, 4), **Opuscolii** {opusculele} / *opuscoli* (*Un serviciu nou pentru imigrate*, II, 5), **Vehicule** {vehicule} și **autovehicole** {autovehicule} (*reclama la GE Capital Servizi Finanziari S.p.a.*, II, 9), *Propunerea culinară are un menu* {menu} *bazat pe asparagi*, II, 21; *Un gest de solidaritate* {solidaritate} *pentru Mihaela*, III, 7, [tr.]), *decret de arhiviere* {arhivare} / *decreto di archiviazione* (*Fluxuri migratoare și permisul de ședere*, I, 18, tr.), *Aceasta durată vine depasita in mod abundant* {abundent} *si frecvent* / *Questo tempo oggi viene regolarmente e abbondantemente superato superato* (*Noii italiani*, III, 5, tr.); **stiintifice** {științifice} / *scientifiche* (*Săptămâna Economiei: Republica Moldova se prezintă în România*, III, 13); *o viziune mult mai europeistă* / *una prospettiva maggiormente europeista* (*Pentru o posibilă înfrățire*, I, 4); **funerariile** {funeraliile} (*In* [sic] *memoria a două femei*, I, 20, tr.)

Aceste erori, spre deosebire de cea de a două grupă sus amintită, nu-și găsesc o motivare în «idiosincrasii» proprii sistemului ortografic românesc, ci trădează influența aspectului grafic al limbii italiene, deoarece, dacă nu se pot justifica prin

⁴⁰ Pentru *aceia*, *aceiași* în loc de *aceea*, *aceeași*, v. Breban, *Limba română...*, cit. p. 53.

neaplicarea unor reguli periferice sistemului ortografic românesc sau prin nerespectarea unor inaderențe între fonetică și scriere codificate în grafie, se explică dimpotrivă prin aplicarea cuvintelor românești a unor reguli proprii sistemului ortografic al limbii italiene.

4.2.2.1. O parte dintre aceste greșeli au caracter pur grafic, putând fi socotite interferențe datorate deprinderii mai mari a subiectului cu scrisul în limba italiană decât cu cel în română; fenomenele cu cele mai multe ocurențe – frecvente și în scrierea românească a elevilor români școlarizați de câțiva ani în Italia, cu care am avut ocazia să lucrez în cadrul anumitor proiecte școlare – sunt înlocuirea <z>-lui rom. cu <s>-ul it. pentru redarea sunetului [z] intervocalic, potrivit ortografiei limbii italiene (*positiva* {pozitivă}, *Aprovisionata* {Aprovizionată}, *casuri* {cazuri}) și redarea sunetului [ts] prin <z>-ul it. în loc de <ț>-ul rom. (*spaziu* {spațiu}; *spaziul* {spațiul}, *grazie* {grație}; *esistenza* {existență}).

Dacă acceptăm că aspectul grafic, (orto)grafia, este parte integrantă și nu doar accesorie a «sistemului» unei limbi (cum înclinăm să credem în cazul limbilor cu o tradiție scrisă antică și consolidată precum italiana și româna, în cazul cărora grafia are sau a avut o anumită influență asupra aspectelor strict lingvistice ale sistemului, în special a celui fonetic), atunci pentru fenomene de tipul it. <spazio>, <positivo> × rom. <spațiu>, <pozitiv> → rom. ¹<spaziu>, ¹<pozitiv> – independent de originea și de motivația lor – nu ar fi metodologic greșit să vorbim de «**calc grafic**».

4.2.2.2. Unor anumite abateri grafice datorate influenței limbii italiene, în schimb, le poate corespunde și o pronunțare deviantă, acestea trebuind trecute la influențele grafico-fonetice (nu și fonologice, deoarece după cum am spus, influența limbii italiene nu modifică inventarul de foneme ale limbii române nici distribuția lor), care dau naștere unui fenomen pe care l-am putea numi «**calc fonetic**», definibil drept modificarea formei unui cuvânt dintr-o limbă dată după modelul oferit de un cuvânt – deseori omoradical sau omoetimologic – prezent într-o altă limbă, pe care Th. Hristea o menționează doar ipotetic fără să se pronunțe asupra posibilității existenței sale teoretice sau concrete⁴¹.

Dacă unele cazuri precum ¹*esistente* (<it. *esistenti* × rom. *existente*) (*Imigrații din școlile superioare*, III, 8) sunt mai puțin sigure sub acest punct de vedere⁴², altele prezintă un grad mai mare de probabilitate de a acoperi o realitate fonetică, mai cu seamă în cazul unor cuvinte din registrul formal-literar; în special, se evidențiază înlocuirea unui <-u-> cu <-o-> în împrumuturi latine culte sau romanice, după cuvântul omoradical prezent în italiană: it. *particolare* × rom. *particular(ă)* → rom. ¹*particular(ă)*, rom. it. *ostacola* × rom. *obstaculează* → ¹*obstacolează* (poate și cu sprijinul rom. *obstacol*), it. *opuscolo* × rom. *opuscul* → rom. ¹*opuscol*⁴³, precum alte fenomene analoge în cuvinte aparținând aceluiași compartiment etimologic-sociolingvistic al lexicului: it. *burocratico* × rom. *birocratic* → rom. ¹*burocratic*, it.

⁴¹ Teodor Hristea, *Tipuri de calc în limba română*, în „Limbă și literatură”, III-IV/1997, p. 10-29: p. 29 sugerează doar eventuala existență a acestui tip de calc, pe care nici Sala, *Limbi...*, cit. nu-l are în vedere.

⁴² Pentru existența unei posibile corespondențe fonetice concrete pentru unele dintre aceste grafii, totuși, ar pleda prezența în vorbirea tinerilor români din Torino a unor pronunțări influențate de italiană, cum ar fi expresia (întâlnită de semnatarul acestor rânduri) ¹*nu (i)ezistă* cu sensul ‚nici vorbă’, calchiată după idiotismul *non esiste*, id. din italiana colocvială.

⁴³ Pentru trecerea acestui cuvânt de la genul neutru la cel masculin, v. *infra*.

archiviare × rom. *arhivare* → rom. ¹*arhiviere*, it. *abbondante* × rom. *abundent* → rom. ¹*abundant*, it. *menù* × rom. *meniu* → rom. ¹*menu*, it. *solidarietà* × rom. *solidaritate* → rom. ¹*solidaritate*, it. *veicoli, autoveicoli* × rom. *vehicule, autovehicule* → rom. ¹*vehicole, autovehicole*, it. *scientifico* × rom. *științific* → rom. ¹*științific*, it. *europaista* × rom. *europenist* → ¹*europaist* etc.

Chiar dacă unele dintre aceste greșeli, precum *Anfiteatrul* {anfiteatru} / anfiteatro, *in mod particular* {particular} / In particulare, *particolara* {particulară} / particulare, *burocratic* {birocratic} / burocratica, *să obstacolezi* {obstaculezi} / ostacolare, *Opuscolii* {opusculele} / opuscoli, *decret de arhiviere* {arhivare} / decreto di archiviazione, *in mod abundan* {abundent} / abbondantemente, *științifice* {științifice} / științifice, în texte bilingve traduse, trebuie puse aproape sigur pe seama influenței *directe* a originalul italian, devierile grafice de natura celor discutate aici se datorează în general presiunii «psihologice» ale grafiei (în unele cazuri și ale pronunțării) italiene, într-o situație de *total immersion*^{lingvistică} și în condițiile în care mulți dintre tinerii redactori ai revistei își fac sau și-au făcut studiile (liceul sau facultatea) în Italia și în general întrebuițează ca limba scrisă aproape exclusiv italiana, româna fiind relegată în general, de diferiți factori psihologici și sociali, în rolul de instrument al comunicării orale în familie sau într-un cerc restrâns de prieteni⁴⁴.

Tot acestei lipse de contact și de deprindere cu registrul formal-scris al limbii i s-ar putea imputa și formele aberante precum ¹*funerariile* în loc de rom. *funerariile*, născută din neobișnuința autorului cu acest din urmă – mai specializat ca sens și mai rar folosit decât obișnuitul rom. *înmormântare* (propriul registrului familiar-vorbit al limbii, care predomină în comunitatea românească a emigrației) –, aici folosit probabil sub influență it. *funerale*, printr-o încrucișare cu adjectivul rom. *funerar*, relativ mai comun, sau precum ¹*Psichologica* (*Violența, prostituția și reducerea la sclavie*, II, 17 [tr.]) în loc de rom. *psihologică*, influențat fie de grafia italiană cu *c* (*psicologia, psicologico*) fie de grafia altor limbi prezente în învățământ (școlar sau universitar: eng. *psychology, psychological*, fr. *psychologie, psychologique*, mai puțin probabil germ. *Psychologie, psychologisch*).

4.2.3. În concluzie trebuie observat că, asemănător celor spuse cu privire la împrumuturi, mai toate calcurile «fonetice» aici amintite precum și multe calcuri «grafice» (unele dintre care nu par absolut întâmplătoare și lipsite de o motivație specifică în afară de presiunea sistemului grafic al L2 în general) se circumscriu și se justifică lexical, în sensul că par limitate la cuvinte care aparțin deopotrivă unui anumit strat etimologic și unui anumit registru sociolingvistic și se datorează stăpânirii imperfecte a unei terminologii marcat neologice și formale, care la rândul ei este motivată fie de «anamneza» școlară a fiecărui subiect în parte (factor imposibil de evaluat în cazul *corpus*-ul examinat) fie de factorii sociali și sociolingvistici care condiționează în ansamblul lor comunitățile emigrației, unii specifici emigrației românești: școlarizarea tinerilor în italiană și lipsa de interes (și de ocazii) pentru întreținerea sau formarea unui nivel ridicat de competență lingvistică în limba română, uzul acesteia preponderent ca mijloc de comunicare orală în situații informale, cu lipsa consecventă de deprindere cu registrele formale-scrise-sectoriale ale limbii române

⁴⁴ Menționăm că, cel puțin în câteva cazuri izolate (precum *positiva* {pozitivă}, *spazio* {spațiu}, *a sensibilizza* {a sensibiliza} [*Pentru o posibilă înfrățire*, I, 4]), s-ar putea ca grafiile aberante să se datoreze, integral sau parțial, proceselor de corectare automată a editoarele electronice de text.

literare, scăzuta *language loyalty*, poate și o eventuală «reîntoarcerea» la grai în condițiile absenței unui pol românesc literar de referință etc.

4.3. Morfologie. Potrivit celor spuse mai sus vom analiza aici fenomenul calcului (lexical) morfologic, care are loc prin transferul unor proprietăți morfologice proprii unui cuvânt italian de la acesta la un cuvânt românesc deja existent sau creat *ex novo*; în general, am socotit că avem de a face cu un **calc morfologic** atunci când:

a) structura morfologică a unui cuvânt deja existent în limba română a fost *modificată* după modelul (apropiat ca formă și identic ca sens) oferit de limba italiană (**calc morfologic structural parțial**); față de calcul fonetic, în care porțiunea de cuvânt modificată după modelul străin *nu* este purtătoare de semnificație (este constituită de simple *sunete*), în calcul morfologic modificările privesc secvențe dotate cu sens (adică *morfeme*);

b) un cuvânt a fost creat *ex novo* cu material românesc dar după un model italian; în acest caz vorbitorul «reproduce» structura morfologică internă – rădăcină, sufix(oid)e și prefix(oid)e – a cuvântului italian cu morfeme – lexicale, derivaționale, elemente de compunere – românești, de obicei înrudite din punct de vedere etimologic (**calc morfologic structural total**).

c) se produce o metaplasma, adică cuvântul românesc își schimbă categoria morfologică sau paradigma flexionară după modelul oferit de limba italiană (**calc morfologic categorial sau flexionar**).

4.3.1. Dăm în continuare câteva exemple de **calc morfologic flexionar**, în care cuvintele interesate de fenomenul calchierii continuă să aparțină aceleiași părți de vorbire dar, în cadrul acesteia, trec la o paradigmă diferită:

Prefecturele {prefecturi} / Le prefetture (*Decretul fluxurilor: melcul burocratic* [sic], I, 7); *cei, care, în schimb, rețin important de a nu uita oroarele* {ororile} *războiului* / chi, invece, ritiene importanti non dimenticare gli orrori della guerra (*Sărbătorirea Zilei Victoriei*, I,14); *Opuscolii* {opusculele} / opuscoli (*Un serviciu nou pentru imigrate*, II, 5); *a putea procede* / per poter procedere (*Decretul fluxurilor: melcul burocratic* [sic], I, 7)

În toate aceste cazuri, influența modelului italian reiese clar și din textele alăturate (este vorba de articole bilingve, chiar dacă articolele cu pricina nu sunt indicate în mod explicit drept «traduse»); dar, dacă în cazul formelor aberante de plural ¹*prefecture* (fără schimbare de gen) și ¹*opuscoli* (cu schimbare de gen, de la neutru la masculin; pentru modificarea radicalului, v. *supra*) modalitatea cu care această influență s-a exersat este destul de clară (trecerea lexemului *prefectura* de la feminine cu pluralul în *-e* în loc de *-i* după it. *prefettura -e* și trecerea lexemului *opuscul* de la pluralul în *-e* la cel în *-i* după it. *opuscolo -i*, cu inerenta trecere de la genul neutru la cel masculin, după cum arată și articolul) în cazul formei aberante ¹*oroarele* influența pare să se fi exersat întrucâtva mai complex: verosimil, substantivul rom. de gen feminin *oroare* a trecut, sub influența modelului it. masculin *orrore* la o formă ^{*}*oror* (poate după modelul contrastiv, des întâlnit la inanimate, it. *-ore -ori* ~ rom. *-or -oare*: it. *contatore -ori*,

compressore -ori, ~ rom. *contor -oare, compresor -oare* etc.⁴⁵), care a fost socotită fiind abstract drept neutru, de unde pluralul ¹*oroare* (un plural mai degrabă neutru decât feminin); comparațiile și modificările analogice descrise aici în mod explicit și secvențial, sintagmatic, se petrec în realitate, în mintea vorbitorului (care stăpânește în măsuri și grade diferite ambele limbi), în mod automat și paradigmatic (probabil după modelele contrastive amintite): it. *orrore orrori* × rom. *oroare orori* → rom. **oror* ¹*oroare*.

În această categorie ar putea intra și cele câteva cazuri de neaplicare a unor reguli proprii sistemului morfofonologic al limbii române, ca în *georgiani* {georgieni} / *georgiani* (*Sensibilități diferite*, II, 10, tr.), *Un nou spațiu pentru credinciosii ortodocși* {ortodocșii} *în orașul Torino*, II, 7, tr.) și *Ruso-ortodoxii* {ortodocșii} *din Moldova* / *i russo-ortodossi di Moldavia* (*Sensibilități diferite*, II, 10, tr.), la care au concurat nu doar influența modelului italian ci și, mai ales în al doilea caz prezentat, caracterul periferic al regulii în cadrul sistemului.⁴⁶

4.3.2. Calcurile morfologice structurale parțiale nu sunt foarte numeroase dar prezintă un mare interes din punct de vedere lingvistic, deoarece luminează analogiile pe care vorbitorii le descoperă sau le instituie la nivel de structură morfologică internă între cuvintele limbii native și cele străine:

cheltuielilor de reîmpatriere / spese di rimpatrio (*Fluxuri migratoare și permisul de ședere*, I, 18, tr.); *cu privire la reîmpatrierea impusa cu forta* / în vista del rimpatrio coatto (*Clandestini și expulzări*, III, 6, tr.); *Din ce în ce mai multe proceduri de reîmpatriere* / Sempre di più i provvedimenti di rimpatrio (*Avalansa de imigrati in CPT-uri*, IV, 6, tr.); *un mod de a reîmpatria* / un modo di rimpatriare (*Victimele exploatării*, II, 1, tr.); *judecarea inconstituționalității normei* / il giudizio di inconstituzionalità della norma (*Mascarada ajutoarelor pentru nou-născuți*, I, 8, tr.); *problema organizativa* / problematica organizzativa (*O experienta positiva*, III, 14, tr.); *abilitatea de a fi creativi și inovativi* / capacità di essere innovativi e creativi (*Cum se schimba viata profesionala si ce personala a unui ex-angajator devenit antreprenor?*, IV, 15) etc.

Atrage în special atenția microfamilia lexicală (a) ¹*reîmpatria*, ¹*reîmpatriere*, care apare nu doar în cadrul mai multor articole din revista studiată aici ci și în diferite texte și postări pe internet privitoare la fenomenul emigrației în legătură cu Italia sau provenite tocmai de acolo⁴⁷. Rădăcina verbului (a) *repatria* (< fr. *repatrier*) și

⁴⁵ După cum sugerează o rapidă parcurgere a DI, cit., modelul alternativ it. *-ore -ori* ~ rom. *-oare -ori* (care include de pildă it. *errore, terrore, furore, candore, ardore, splendore, pudore* și rom. *eroare, teroare, furoare, candoare, ardoare, splendoare, pudoare* etc., precum și cazul discutat aici it. *orrore* ~ rom. *oroare*) nu poate să aibă în cazul inanimatelor, datorită consistenței sale numerice foarte reduse în comparație cu modelul it. *-ore -ori* ~ rom. *-ore -oare*, aceeași putere de atracție.

⁴⁶ DMLR înregistrează doar 15 adjective aparținând acestui tip flexionar (*fix, anex, biconvex, circumflex, complex, conex, convex, eterodox, lax, multiplex, ortodox, panortodox, perplex, prolix, reflex*), dintre care – după cum se vede – foarte puține au o oarecare circulație reală în limbă.

⁴⁷ Câteva exemple: „*nu executase ordinul de reîmpatriere*” (www.meltingpot.org/articolo8930.html); „*acorduri de reîmpatriere*» *semnate cu tertele tari*” (www.meltingpot.org/articolo9910.html); „*disponibilitatea de locuinta si mancare in afara structurii sanitare si de reîmpatriere pentru cel in cauza si*

substantivului *repatriere* derivat de acesta a fost modificată după structura rădăcinii termenilor italieni corespunzători, verbul *rimpatriare* și substantivul derivat *rimpatrio*: după it. [*re+in*]+*patria+are* s-a făcut rom. *re+în+patrie+a* → ¹*reîmpatria* și ¹*reîmpatriere*: it. *rimpatriare/rimpatrio* × rom. *repatrial/repatriere* → rom. ¹*reîmpatria*/¹*reîmpatriere*. În alte cuvinte, un cuvânt deja existent a fost refăcut potrivit unui procedeu morfologic de derivare perfect românesc (*reîmprospăta*, *reîmbărbăta*) dar după modelul asemănător fonetic și identic semantic oferit de limba italiană, influența căruia este de netăgăduit cu atât mai mult cu cât este vorba de terminologia juridico-administrativă specifică dreptului emigrației. În celelalte cazuri excerptate, fenomenul calchierii morfologice nu este atât de radical, mărginindu-se la substituția unui singur morfem: prefixul negativ de origine slavă *ne-* cu alomorful lui latino-romanice *in-* în it. *incostituzionalità* × rom. *neconstituționalitate* → ¹*inconstituționalitate*; secvența *-(t)oric* cu sufixul *-(t)iv* în it. *organizzativo* × rom. *organizatoric* → ¹*organizativ*; sufixul *-(t)or* cu sufixul *-(t)iv* în it. *innovativo* × rom. *inovator* → ¹*inovativ*.

Interesant este că în aproape toate cazurile prezentate, calculul morfologic nu reprezintă o simplă apropiere nemotivată structural față de modelul italian ci merge în direcția simplificării lexicale, cuvintele astfel modificate ori fiind mai «transparente» (¹*reîmpatriere* față de *repatriere*) răspunzând unor reguli de derivare ori încadrându-se în paradigme derivaționale mai largi și/sau mai productive: de pildă, adjectivul *organizatoric* < *organizator+ic* din seria redusă *agitatoric*, *oratoric*, *pictoric*, *retoric*, *sculptor* < *agitator*, *orator*, *pictor*, *retor*, *sculptor* trece, grație calculului morfologic prin care devine ¹*organizativ*, în seria neologică mai amplă *afirmativ*, *aproximativ*, *exclamativ*, *informativ* etc. < (*a*) *afirma*, (*a*) *aproxima*, (*a*) *exclama*, (*a*) *informa* etc. ~ *afirmație*, *aproximație*, *exclamație*, *informație* etc., fiind analizabil ca provenind din *organizat+iv* < (*a*) *organiza* ~ *organizație*; tot așa, adjectivul *inovator* < *inova+tor* din seria *premergător*, *mișcător*, *corespunzător*, *răspunzător* etc. < (*a*) *premerge*, (*a*) *mișca*, *pictoric*, *retoric*, *sculptor* etc. trece, grație calculului morfologic, în seria neologică deja amintită, fiind la rândul lui interpretabil ca fiind provenit din *inovat+iv* < (*a*) *inova* ~ *inovație*. În ambele cazuri, adjective cu o structură morfologică mai puțin «răspândită» (*organizator+ic* – adjectivele denominale derivate de un *nomen agentis*; *inova+tor* – adjectivele deverbale derivate cu un sufix tipic pentru *nomina agentis*, direct sau prin conversie⁴⁸) se încadrează într-o serie paradigmatică neologică foarte bogată și cu relații lexicale mai largi, specifică pentru adjectivele deverbale (dar v. și *infra* pentru alte detalii).

eventuale persoane care il insotesc” (www.policlinico.mo.it/stranieri/rumeno/RUMENOnormativa.asp); „*Deci sar putea ivii expuizari colective, dar numai pentru o convenienza LOGISTICA si ECONOMICA pentru reîmpatriere*” (<http://www.mediafax.ro/politic/cioroianu-cere-italiei-romanii-aiba-drept-preaviz-recurs-cazurile.html?1687;1027036>); „*Auzisem ca pentru reîmpatriere se poate da o disdetta mai mica de 6 luni cum scrie la contract*” (http://www.romania-italia.info/portal/index.php?option=com_smf&Itemid=26&topic=1432.msg18318); „*Sa speram , ca italienii de data asta , cu cutitul la os, se vor ocupa cu adevarat de legea cu care ii vor reampatria pe nenoriciti!*” (www.evz.ro/comment.php?artid=325332&commentid=848438).

⁴⁸ Acest mijloc de derivare, specific românei – (*a*) *supăra*, (*a*) *corespunde*, (*a*) *bate* > *supărător*, *corespunzător*, *bătător* (*la ochi*) etc. – este mult mai puțin productiv în stilul științific contemporan și în neologismele mai recente.

4.3.3. De asemeni, dar tot atât de interesante pe cât de puțin numeroase sunt și cazurile în care structură morfologică internă a cuvântului italian este reprodusă, în întregime și de la zero, cu material românesc printr-un **calc morfologic structural total**:

victima a relasat declaratii importante / si sono rese dichiarazioni importanti (Violența, prostituția și reducerea la sclavie, II, 17 [tr.]); Relasarea unui permis de sedere (Un numer verde pentru femei, II, 18); relasarea primelor 170 mii de „nulla osta” / il rilasco dei primi 170 mila nulla osta (Bis la decretul fluxurilor, III, 5, tr.); Relăsat (Doar 30 de zile de așteptare, I, 8); trebuie să reînforțam / bisogna rafforzare (Torino și integrare, II, 8, tr.); un proiect pentru a reocoloca pe cine resedea legal / un progetto per ricollocare chi era legamente in regola (O evacuare anunțată, II, 6, tr.); autoscoli (de mai multe ori) (Cine ți-a dat permisul de conducere?, IV, 8, tr.);

Asemănător microfamiliei morfologice ¹reîmpatria/¹reîmpatriere și cea constituită de ¹relăsat/¹relăsare apare în corpus-ul analizat de mai multe ori și în texte diferite, figurând totodată și în anumite texte pe internet provenite din sau având vreo legătură cu Italia⁴⁹. Acest cuvânt a fost creat după it. *ri+lasciare* prin derivarea cu prefixul rom. *re-*, cu valoare intensivă, de la verbul rom. (*a*) *lăsa* care corespunde fonetic, semantic și etimologic verbului italian: it. *rilasciare* → (*a*) ¹relăsa; observăm că acest calc morfologic apare doar în corespondența cologațiilor italienești proprii limbajului birocratic-administrativ *rilasciare una dichiarazione „a face/a da/a emite o declarație”* și, mai în general, *rilasciare un atto/certificato ecc. „a eliberarea un act/certificat etc.”*. De asemeni și în crearea formei verbale ¹reînforțăm⁵⁰, cu sensul

⁴⁹ În cazul câtorva ocurențe este vorba de o simplă scăpare pentru „relansa/relansare” (de pildă: „primul pas efectuat de Renault în relasarea automobilelor românești în Europa Centrală”, www.clubafaceri.ro/cauta/infoafaceri/valoare+actiuni+dacia+pitesti/25/1800/; „mizându-se, de asemenea, pe importante investitii economice si politice de sustinere a împrumuturilor care sa permita relasarea economica”, frati.sapte.ro/pagini_negre/tranzitie.htm; etc.) sau „relaxa/relaxare” (de pildă: „Relasarea spatelui cu laser 10 min.”, www.zonetravel.ro/oferta.php?ofid=15&zi=4; „Mie dr. mi-a prescris pt. relasarea muschilor”, forum.desprecopii.com/forum/topic.asp?TOPIC_ID=108586&whichpage=10); dintre ocurențele care ne interesează aici, cităm: „Relasarea vizelor de intrare pe durata scurta este la discretia autoritatii diplomatice”, „Este relasat in limita cotelor impartite pe nationalitati”, „poate sa fie relasat” (www.reteamica.org/promo/pprumeno.pdf); „Garanteaza rezolvarea problemelor derivate din relasarea concesiilor edilitii” (www.insurancecreditmanagement.it/rumeno/prodotti5.htm și www.unifides.co.uk/rumeno/tipol_iframe.htm), „Regular autorizata pentru relasarea de garantii fidejussorie” (www.unifides.co.uk/rumeno/tipol_iframe.htm).

⁵⁰ Și acest calc are mai multe ocurențe pe internet, dintre care menționăm doar câteva cu precizarea că în unele cazuri modelul calchierii morfologice ar putea fi și engl. *reinforce* și *reinforcement*: „Numai alea lachome au nevoie de reînfortare cu Viagra????” (forum.romani.co.uk/viewtopic.php?p=59387&sid=bdfc7581c9e6e16cb9150a04a1d50a26); „se vedeau sarmele de reînfortare!” (www.roportal.ro/discutii/ftopic24131.html); „reînfortam ceea ce am spus înainte” (iamgodalso.3x.ro/~TOBIAS/carteia%205/3-5QA.PDF); „si intra automat prin pori inapoi reînfortate si mai puternice????” (www.ziua.net/f.php?data=2006-06-17&thread=201803&id=87571); „pentru ca pereti nu erau reînfortati cum sunt acum” (metropotam.ro/Recomandari/2007/01/art2830745914-Destinatia-de-vacanta-Alberobello/); „au reînfortat granitele” (www.gandul.info/actual/12-primarii-franta-bagamilioane-euro-integrarea-tiganilor-roman.html?3927;887650); „cadru de ciment reînfortat” (topolaciffs.com/ro/complex-3.html).

destul de transparent de „întărim”, este evidentă structura modelului it. *re+in+forz+iamo* < *re+in+forz+are* „id.” după care au fost puse laolaltă prefixele *re-* și *în-*, rădăcină *forță* și sufixul *-ăm* pentru a crea derivatul parasintetic cu pricina: it. *rinforziamo/rinforzare* → rom. *reînforțăm*⁵¹.

Calcuri morfologice structurale totale indubitabile (primul de tip derivațional, al doilea de tip compozițional) sunt [el] *reșede* și *autoșcoli*, formate respectiv din *re-* + [el] *șede* și din *auto-* + *școlă* după it. *ri+siedeva* (< *ri+siedere*) și *auto+scuola*⁵². Subliniem că, în timp ce *reînforțăm* și *autoșcoli* par lipsite de o motivație sociolingvistică forte⁵³, verbele *relăsat* / *relăsare* (acestea cu mai multe ocurențe) și [el] *reșede* se încadrează în sfera limbajului sectorial oficial de tip birocratic-administrativ în care, după cum am observat, fenomenele de interferență au o incidență sporită.

4.4. Semantică. Foarte numeroase sunt și fenomenele de interferență la nivel semantic care se verifică îndeosebi prin **calcul semantic**, adică modificarea după un model italian a sensului unui cuvânt românesc deja existent și neschimbat ca formă. Datorită specificului textelor analizate, acest transfer de sens(uri) pare declanșat și motivat în primul rând de asemănarea formală, dublată în general, dar nu totdeauna, de o anumită suprapunere semantică:

verificării privitoare la statul în care se află propria practică (Doar 30 de zile de așteptare, I, 8); *un certificat medicale care sa indice statul de gravidanta* (Sfaturi utile pentru îngrijirea sănătății, III, 8, tr.); *numarul tinerilor în stat de abandon / il numero di giovani in stato di abbandono* (Intrat în vigoare în România un decret de lege pentru protecția copiilor, III, 10, tr.); *cei care re_în {rețin} sărbătoarea „nostalgică” / chi ritiene la festa nostalgica, cei, care, în schimb, rețin important de a nu uita oroarele războiului / chi, invece, ritiene importante non dimenticare gli orrori della guerra* (Sărbătorirea Zilei Victoriei, I,14); *contract de închiriere scăzut și imposibil de reînnoit* (O casă pentru anumite cazuri, I, 17); *In internul școlii / all'interno della scuola* (Cine le-a văzut?, II, 4, tr.); *a autorizat publicarea doar în internul institutului / non ha autorizzato la diffusione della stessa se non all'interno dell'istituto* (Uimire și preocupare, III, 9, tr.); *Din Torino, se poate suna în extern până la orele*

⁵¹ Datorită, pe de o parte, sensului destul de îndepărtat și chiar opus al verbului rom. (*a*) *forța* față de (*a*) *reînforța* și, pe de altă parte, multiplelor sale atestări, am socotit mai verosimil ca această formație să fie un calc morfologic complet de la rom. *forță* mai bine decât unul parțial de la (*a*) *forța*.

⁵² Având în vedere că în multe cazuri – nu doar de calc morfologic – în juxtă italiană nu apare modelul evident al formației românești, putem spune că este vorba de un model «ocult», adică de un model care nefigurând propriu zis în textul italian alăturat este totuși evident cunoscut nemijlocit vorbitorului. Nu este exclus și avem de a face uneori cu un model «ocultat», în situația în care legătura între calcul românesc și modelul său italian este obliterată de ștergerea acestuia din urmă ca urmare a corecturii sau rescrierii textului italian sau în care ambele texte derivă de la un al treilea (caz foarte frecvent în practica ziaristică), tot în italiană, în care ar figura modelul calculului românesc nepreluat totuși ca atare în textul italian alăturat.

⁵³ Observăm totuși că, deși lipsită de o reală motivație sociolingvistică (în afara efortului de a reduce distanța structurală față de limba mai puternică din punct de vedere social, italiana), formația *autoșcoală* nu doar că respectă regulile de formare a cuvintelor din limba română dar se și justifică din perspectiva dinamicii contemporane interne a lexicului, reprezentând aplicarea principiilor compunerii «neoclasic» unor sintagme de tipul „școală auto” sau „școală de șoferi” și încadrându-se prin aceasta într-o direcție de dezvoltare deosebit de fertilă în limba contemporană.

douăzeci / A Torino si chiama fino alle venti (*Din Torino, se poate suna in extern până la orele douăzeci*, III, 7); din **fracțiunea** Mappano / nei pressi della frazione Mappano (*O evacuare anunțată*, II, 6, tr.); **familiar** (de 5 ori) pentru *rudă, membru al familiei* (2006: *aventuri printre ghișee*, III, 5); *sunt in grija familiarilor* / sono affidati a parenti stretti (*Intrat în vigoare în România un decret de lege pentru protecția copiilor*, III, 10, tr.); *permise de sedere pentru motive familiare* (*Sfaturi utile pentru îngrijirea sănătății*, III, 8, tr.); *pentru motive familiare* (*Imigratii: o resursa culturala si sociala*, IV, 10); *odata cu stabilirea rechizitelor cerute* / una volta stabiliti i requisiti richiesti (*Noii italiani*, III, 5, tr.)

Se observă imediat că, față de calcurile aduse până aici în discuție, calcurile semantice tind să aibă o recurență sporită; aceasta se datorează fără îndoială faptului că aceste cuvinte sunt recunoscute imediat și fără rezerve drept românești și că, prin urmare, întrebuițarea lor, fie și cu sens diferit de cel obișnuit, nu întâlnește nici o piedică imediată. De fapt, transferul celui de al doilea sens (printre altele) al cuvântului it. *stato*² „stare” omonim cu *stato*¹ „țară (stat)” la cuvântul rom. *stat* care înseamnă ca *stat*¹ 1. „instituție suprastructurală, instrument principal de organizare teritorială și administrativă a unei țări” 2. (pl.; în feudalism) „denumire a organelor reprezentative din anumite țări” nu pune o piedică majoră în utilizarea acestuia din urmă, datorită și existenței unor collocații în care cuvântul *stat*², însemnând la propriu (după fr., mai puțin probabil it.) „tablou, listă, tabel” (*stat de plată, stat de funcții, stat personal*), intră foarte ușor în sfera semantică a *stării* (aceste *state* dovedind, de fapt, în ce *stare* se află la un moment dat, respectiv, plata drepturilor bănești datorate de angajator către angajat, structurarea și tratamentul financiar inerent ale personalului unei întreprinderi sau a unei instituții și mutațiile de serviciu ale unui angajat). De aici, avem extinderea acestui sens specific prin întrebuițarea sa mai întâi în construcția unor sintagme cu sens și formă asemănătoare, *statul de gravidanță* și în *statul de abandon*, după exemplul it. *stato di gravidanza* e *stato di abbandono*, și apoi de sine stătător precum în *la statul în care*.

Același fenomen se petrece în cazul verbului (*a*) *reține*, tranzitiv: 1. „a ține în loc, a împiedica de la ceva”, „a ține închis, arestat, a priva de libertate” 2. „a ține asupra sa, a păstra” 3. „a rezerva” 3. „a opri o parte dintr-o sumă de bani cuvenită cuiva” 5. „a ține minte” 6. (jur.) „a se admite de către instanță existența unei stări de fapt pe baza probelor”, care capătă sensul de „a socoti, a considera, a judeca, a crede” după it. *ritenere* care are, pe lângă toate sensurile cuvântului românesc, și acest sens: [ei] **rețin** sârbătoarea „nostalgică”/**rețin** important; sau a verbului intransitiv (*a*) *veni*, care printre numeroasele sensuri pe care le are nu prezintă și pe cel de „a se petrece, a avea loc”, cu care apare în *Este normal ca plecarea sa vina in bune conditii de odihna* (*Sfaturi utile pentru îngrijirea sănătății*, III, 8, tr.) după it. *avvenire*. Astfel trebuie privit și participiului trecut rom. **scăzut** „reduc, cu nivel coborât” și „care a încetat să mai fie valabil” după it. *scaduto* „expirat” sau procesul pentru care it. *frazione* „fracțiune” și „comună, mică localitate aflată departe de primăria de la care depinde administrativ” × rom. *fracțiune* → din **fracțiunea** Mappano.

Mai complexe sunt modificările care afectează adjectivalele rom. *intern* și *extern*, care suferă o schimbare de sens după it. *interno* și *esterno* (calc semantic) care implică și trecerea, prin conversiune, la o altă parte de vorbire (calc morfologic categorial): it.

interno adj. „intern, interior (care este situat înăuntrul unui lucru, al unui spațiu limitat etc.)”, s.m. „interior (parte de dinăuntru a unui obiect sau a unui spațiu)”, *esterno* adj. „extern, exterior (care este situat în spațiul de dinafară a ceva sau a cuiva)”, s.m. 1. „exterior (partea de dinafară a unui obiect, și spațiul care-l înconjoară)” 2. (prin. ext.) „străinătate” × adj. rom. *intern, extern* → În *'internul școlii, în 'internul institutului, se poate suna în 'extern*; similar este și fenomenul prin care it. *familiare* adj. 1. „familiar” 2. „familiar”, s.m. și f. „rudă, membru al familiei” × rom. adj. *familiar* „neafectat, prietenos; nepretențios; intim; cunoscut, știut, obișnuit” → *'familiar*, substantivat cu sens de „rudă” (calc morfologic categorial) și adj. cu sens de „familiar” (calc semantic).

Ușor diferit este cazul în care la baza calcului semantic se află o apropiere exclusiv fonetică între cuvinte, ca pentru subst. rom. *pluralis tantum rechizite* „totalitatea obiectelor de scris (cerneală, creioane, penițe, radiere etc.) necesare elevilor, funcționarilor etc.; accesorii pentru scris (în birouri)” (< germ. *Requisit*) care capătă sensul de „cerințe; calități, trăsături, titluri sau condiții care se cer posedate / îndeplinite pentru a atinge un anumit scop” după asemănarea formală cu it. pl. *requisiti* „id.” (< sg. *requisito*), des pronunțat de români *'rechiziti*⁵⁴. Și mai diferit este dimpotrivă un exemplu ca *Civilizatia dacica ajunge progresul maxim in secolul I dupa Hristos* / La civilta dacica raggiunse il massimo sviluppo nel I sec. DC (*Descopera România: vacanțe in Transilvania*, III, 22) în care avem de a face cu un calc semantic particular (din care avem mai multe exemple în *corpus*-ul analizat și pe care ne propunem să-l prezentăm cu altă ocazie), deoarece rom. *ajunge* are și sensul „atinge” pe care îl are it. *raggiungere*: avem de a face aici cu o lărgire a contextelor de uz, *ajunge* fiind folosit după modelul oferit de italiană într-un context în care în mod normal în româna literară contemporană ne-am fi așteptat să găsim *atinge*.

4.5. Calc, împrumut sau cuvânt românesc? În pofida examenului prezentat în cele ce au precedat, identificarea exactă și neechivocă a mecanismelor care funcționează în anumite cazuri de interferență lingvistică între italiană și română nu este totdeauna simplă, și din cauza aceluiași fenomen datorită căruia această interferență se produce relativ ușor, adică marea asemănare structurală între cele două limbi, mai ales la nivelul limbajului scris de registru formal sau semiformal și în compartimentul neologic al lexicului în care – după cum s-a remarcat – interferențele lingvistice par să se exerseze cu precădere. Ne propunem să readucem aici în discuție câteva cazuri dintre cele deja prezentate, împreună cu altele încă neanalizate extrase din același *corpus*, pentru a nuanța ulterior fenomenul interferenței lingvistice de care ne ocupăm aici și pentru a-l situa mai bine într-o perspectivă corectă, care să nu neglijeze aspectul fluid și extrem de mobil – și, până la urmă, imposibil de surprins în întreagă complexitatea lui – al fenomenului, din dorința pe de altă parte legitimă de a extrage scheme și de a repera direcții.

După cum a observat și Th. Hristea⁵⁵ și după cum vom vedea în cele ce urmează, câteodată încadrarea calcului într-o categorie mai bună decât într-alta este departe de a fi indiscutabilă, deoarece granițele între tipuri de calc sunt uneori labile, existând și posibilitatea încrucișării și suprapunerii între diferitele procedee de calchiere

⁵⁴ O slabă legătură semantică se poate găsi în ideea că rechizitele, fiind indispensabile în școală, într-un birou etc., sunt necesare și «se cer» cumpărate.

⁵⁵ Hristea, *Tipuri...*, cit., *passim*.

și, în consecință, a unor calcuri hibride. Chiar încadrarea fenomenelor între calcuri mai degrabă decât între împrumuturi poate fi subiect de dezbatere, deoarece în unele cazuri limită o diferență netă între calc morfologic structural și împrumut adaptat se poate face doar pe baza simțului lingvistic al vorbitorului care realizează actul lingvistic respectiv, în sensul că doar pe baza percepției sale de a folosi un cuvânt străin (uneori semnalată, de pildă, de neadaptarea ortografică și/sau morfofonologică sau de alte semne de natură grafică) putem spune că este vorba în mod sigur de un împrumut, în vreme ce atunci când vorbitorul are senzația că întrebuițează cuvinte sau structuri din limba sa maternă dar o face greșit, modificându-le fără să-și dea seama, după un model străin, avem de a face cu un calc, în toate formele sale posibile⁵⁶.

Datorită naturii textelor avute aici în vedere (articole de ziar, nu doar scrise ci și redactate, deseori explicit traduse), nu ne-am putut baza pe indici în măsură să aducă lumină în această privință precum ezitățile, corectările, schimbările de strategie comunicativă, falsele începuturi etc. pe care le putem repera în conversațiile orale spontane sau în scrisul de mână spontan. De aceea, în mai multe cazuri nu s-a putut stabili cu certitudine despre ce tip de fenomen este vorba, în ciuda faptului că, atunci când rațiunile lingvistice structurale nu au fost suficiente pentru a da un răspuns destul de clar, am putut deseori recurge la considerații de altă natură (circulația cuvintelor, statutul lor sociolingvistic etc.) care s-au arătat în măsură să lămurească chestiunea.

4.5.1. Criteriul existenței unui anumit cuvânt în lexic nu ni se pare suficient uneori pentru a exclude cu desăvârșire posibilitatea unei interferențe, fie calc fie chiar împrumut, sau pentru a opta pentru un calc în locul împrumutului: ca să judecăm faptele corect și conform situației lingvistice *reale* nu ajunge să aflăm dacă un anumit cuvânt *există* sau nu, ci este necesar să ne întrebăm dacă este și *cunoscut*, adică dacă a putut fi implicat în jocurile complexe ale interferenței. Ceea ce deseori nu este deloc ușor. Criteriul circulației cuvintelor, la care contribuie mai ales incidența lor statistică în limbă, reprezintă principalul factor de condiționare a cunoașterii unui sau altui termen de către vorbitori și poate fi discriminant în situațiile dubioase precum cele ce urmează:

preferim sa vorbim / preferiamo parlare (*Cum se schimba viata profesionala si cea personala a unui ex-angajator devenit antreprenor?*, IV, 15); *lucrătorii domestici și subordinați* / lavoratori domestici o subordinati (*Decretul fluxurilor: melcul burocratic* [sic], I, 7); *a putea procede* / per poter procedere (*Decretul fluxurilor: melcul burocratic* [sic], I, 7); *Actualment* / Attualmente (*Voronin în Europa*, II, 14); *va fi obligat [...]* **sa numineze un tutor** / sarà

⁵⁶ Totuși, nici acest criteriu nu pare a fi infailibil: ne întrebăm dacă în cazul că *va fi obligat [...]* **sa numineze un tutor** / sarà obligato [...] a nominare un affidatario (*Intrat în vigoare în România un decret de lege pentru protecția copiilor*, III, 10, tr.) avem de a face într-adevăr cu forma periferică rom. (*a*) *nomina* „a numi, a înmatricula” sau mai degrabă cu influența modelului it. *nominare*, rezultată într-un împrumut. În fapt, cu toate că teoretic ar putea fi vorba și de un calc deopotrivă fonetic și morfologic flexionar prin care verbul rom. (*a*) *numi* a fost apropiat de cel it. (it. *nomin+are* × rom. (*a*) *num+i* → rom. ¹(*a*) *nomin+a*) această ipoteză ni se pare prea artificială și oarecum *ad hoc*, înclinând în schimb să credem că în asemenea cazuri este vorba de un fenomen de împrumut, pe care cu greu ni-l putem imagina conștient: având în vedere și statutul sociolingvistic specific al termenului (aparținând unui limbaj sectorial, pentru buna stăpânire a căruia este nevoie de un anumit antrenament școlar sau de practică îndelungată), este mai verosimil, pur și simplu, că în momentul întrebuirii acestuia vorbitorul credea că folosește un cuvânt românesc, identic – ca multe altele din limbajul birocratic-administrativ – celui italian.

obbligato [...] a nominare un affidatario (*Intrat în vigoare în România un decret de lege pentru protecția copiilor*, III, 10, tr.); „*verile sunt toride iar iernile sunt rigide. In lunile estive [...]*” / „le estati sono torride e gli inverni rigidi. Nei mesi estivi [...]” (*Unde timpul stă pe loc*, III, 6, tr.);

Cuvintele românești existente pe care le putem identifica în aceste exemple nu sunt prezente în toate dicționarele consultate și, atunci când sunt, sunt variante sau neologisme foarte recente sau prezintă o întrebuințare limitată la un anumit registru al limbii. Așadar, în cazul unor forme verbale precum **preferim**, **a putea procede** și **subordinați** este mai probabil să avem de a face cu calcuri morfologice structurale flexionare (schimbare de paradigmă în cadrul uneia și aceleiași părți de vorbire) respectiv fonetic (sau, la limită, chiar cu împrumuturi) după it. *preferire*, *procedere* și *subordinati* × rom. (a) *prefera/preferăm*, (a) *proceda* și (a) *subordona/subordonați* decât cu variantele absolut periferice rom. (a) *preferi*, (a) *procede* și (a) *subordina*; de asemeni, datorită rarității întrebuințării și caracterului foarte literar ale adverbului rom. *actualmente*, am socotit că **Actualment** se explică mai bine recurgând la ipoteza împrumutării mult mai des folositului adverb italian *attualmente* (pentru formă, v. *supra*). Pe lângă acestea, în toate cazurile amintite trebuie să ținem seama și de prezența și de presiunea puternică a unui model direct, care figurează în juxtă. Dubii subzistă și în alte cazuri: rom. *estiv* față de it. *estivo* este cuvânt românesc sau calc morfologic (prin substragere de sufix de la rom. *estiv+al*) / împrumut? Care ar putea fi atunci rolul unei familii lexicale reduse și atât de specializate precum *estival*, *a estiva*, *estivant*, *estivație*? De asemeni, **tutor**: este cuvânt românesc, calc fonetic / morfologic de la rom. *tutore* / împrumut după italiană *tutore*? Prezența unei surse explicite de împrumut complică ulterior lucrurile.

4.5.2. Uneori, chiar dacă este clar că nu avem de a face cu un cuvânt românesc deja existent, suprapunerea și încrucișarea procedeelelor lingvistice îngreunează deosebirea netă între calc și împrumut, mai ales în limbajele și registrele lingvistice puternic marcate de prezența neologismului, în cazul căruia granița între real și potențial este uneori destul de labilă.

mutualistic (*Să începi o afacere: diferențe și perspective*, II, 15); *se poate citi pe unul din depliante* / si legge in un loro scritto (*O comunitate de persoane egale*, II, 9, tr.); *un proiect pentru a recoloca pe cine resedea legal* / un progetto per ricollocare chi era legamente in regola (*O evacuare anunțată*, II, 6, tr.); *lipsa figurilor de referiment* / l'assenza di figure di riferimento (*Ivrea: un consiliu pentru străini*, II, 7, tr.); **Finanțamente** / - (reclama la *GE Capital Servizi Finanziari S.p.a.*, II, 9); *a cadea în plasa anumitor indivizi sprejudecati* / finire nella rete di individui senza scrupoli (*Pe muchia cușitului*, II, 4); *un proiect pentru a recoloca pe cine resedea legal* / un progetto per ricollocare chi era legamente in regola (*O evacuare anunțată*, II, 6, tr.); *costul unei cheamate urbane*; *Daca cheamata nue [sic] de ajutor* (*Bandolo: un sustinător concret*, III, 7, tr.); **Tesera Stp** (*strainul prezent temporan*) *permite uzufrirea curelor medicale*; *Cu tesera Stp se are dreptul la asistenta sanitara* (și altele) (*Sfaturi utile pentru îngrijirea sănătății*, III, 8, tr.); **codice fiscal** / codice fiscale (*Pe muchia cușitului*, II, 4); **Codici numerici** (*Doar 30 de zile de așteptare*, I, 8);

asesor provincial / assessore provinciale (*O evacuare anunțată*, II, 6, tr.); *Aceasta durata vine depasita in mod abundant* {abundent} *si frecvent* / Questo tempo oggi viene regolarmente e abbondantemente superato superato (*Noii italiani*, III, 5, tr.); *o viziune mult mai europeistă* / una prospettiva maggiormente europeista (*Pentru o posibilă înfrățire*, I, 4); *judicarea inconstituționalității normei* / il giudizio di incostituzionalità della norma (*Mascarada ajutoarelor pentru nou-născuți*, I, 8, tr.); *problema organizativa* / problematica organizzativa (*O experienta positiva*, III, 14, tr.); *abilitatea de a fi creativi si inovativi* / capacitate di essere innovativi e creativi (*Cum se schimba viata profesionala si ce personala a unui ex-angajator devenit antreprenor?*, IV, 15)

Așadar, dacă am dispune de informații certe asupra statutului sociolingvistic al termenilor *mutual* și *pliant* și le-am socoti neologisme uzuale, atunci am considera rom. ¹*mutualistic* mai degrabă o formație internă românească de la rom. *mutual* (mai puțin probabil *mutualist*) după it. *mutualistico*, adică un calc morfologic structural (prin adăugare de sufix), decât un împrumut (mai ales că din punct de vedere al structurii este perfect format și reflectă aplicarea unor reguli uzuale în derivarea neologică: cfr. numeroasele derivate de tip rădăcină în *-al+ist+ic*: rom. *realistic*, *naturalistic*, *cabalistic*, *criminalistic* etc.); de asemeni, am putem considera forma ¹*depliant* ca pe o «refacere» a cuvântului rom. *pliant* după it. *depliant* (< fr. *dépliant*) (calc morfologic structural sau, dacă nu considerăm secvența *de-* ca purtătoare de sens, fonetic) decât un împrumut din acesta. Dimpotrivă, este foarte puțin probabil că un cuvânt cu o circulație foarte redusă precum rom. (*a*) *coloca* să fi putut constitui baza pentru un ipotetic calc morfologic structural (*a*) ¹*re+coloca* după it. *ri+collocare* „a (re)plasa, a (re)aloca” (pe de altă parte, și sensul bazei ipotetice „a da banilor o destinație favorabilă prin plasarea lor într-o afacere” este prea îndepărtat de cel care ne interesează aici), care poate fi privit poate mai bine drept împrumut. Puține semne de întrebare ridică de asemeni ¹*cheamată* / ¹*cheamate* în relație cu it. *chiamata*; având în vedere că nu poate fi vorba de un calc morfologic structural, deoarece derivarea cu sufixul participial feminin singular este extrem de comună și de productivă în italiană, dar nu în română; avem aici un împrumut semiadaptat, modelat grafic⁵⁷ după verbul (*a*) *chema* / *cheamă* dar care nu respectă alternanțele grafice și fonetice ale acestuia, prezentând diftongul <ea> în poziție atonă (în loc de **chemată* / **chemate*, ca și *chemare*).

Foarte interesantă din punct de vedere lingvistic este formația ocazională ¹*sprejudecați* cu sens de „infractori, criminali”, creată evident (în ciuda faptului că acesta nu figurează direct în textul italian al articolului) după it. *pregiudicato -i* „infractor recidivist”. Totuși, nu suntem în stare să afirmăm principial dacă este vorba de un împrumut modelat fonetic după rom. (*a*) *judeca/judecați* și prepoziția *spre* (eventual după sintagma *a da spre judecată*) în bază unei false analize a formei it. **pre+giudicato*, în realitate moștenită ca atare din lat. *praeiudicare*, sau dacă avem de-a

⁵⁷ Redarea în scris a it. <chia>, <ghia> [kja] [gja] și <cia>, <gia> [tʃa] [dʒa] cu rom. <chea>, <ghea> și <cea>, <gea>, uneori și a it. <^cia> [ja] cu rom. <ea>, este foarte comună la un nivel scăzut de competență lingvistică: *salciccia* → ¹*salcicea* sau *abbiamo, andiamo* → ¹*a(b)beamo, andeamo* (fenomen în care intervine probabil fonetica graiului moldovenesc, în care <^cea> [ja]) etc.

face cu o formație după modelul italian din rom. *spre+judecat* (mai cu seamă că acest procedeu de compunere, cum arată exemplele (a) *spresări / spresărire*, (a) *sprezice*, este livresc, învechit și neproductiv), deoarece rezultatul ambelor procedee ar fi identic și amândouă ipotezele are (au) propriile avantaje și dezavantaje. Dubioasă din punct de vedere al încadrării este și forma **'referiment** față de it. *riferimento*: calc morfologic structural total (it. *riferi+mento* × rom. *a referi*, rom. *-ment* → *referi+ment*) sau parțial (it. *riferimento* × rom. *referință* → **'referiment**) sau împrumut adaptat (it. *riferimento* × rom. *-ment* → **'referiment**)? Aceeași problemă de principiu se prezintă și în multe alte cazuri, spre ex. **'gravidanță** < rom. *gravidă* și *-anță* sau din it. *gravidanza?*, **'europeist** < rom. *europenist* sau it. *europeista?*, **'organizativ** < rom. *organizatoric* sau it. *organizzativo?*, **'inovativ** < rom. *inovator* sau it. *innovativo?*

Probleme analoge dar ușor diferite pun și unele cazuri de posibil calc semantic precum **'teseră** „legitimăție, carnet” și **'codice** „cod (numeric)”. Datorită existenței în românește a acestor cuvinte am fi tentați să interpretăm aceste îmbinări neobișnuite de sens și formă în termeni de calc semantic; totuși, termenii *teseră* „fisă de metal sau de fildeș, bilet de intrare la spectacole, ca buletin de vot, ca jeton etc.” (DN, MDN, DEXI) și *codice* (mai ales) „culegere (manuscrisă) de legi, de documente medievale etc.” (DEX98, MDN, NODEX, DEXI) aparțin științele antichității și/sau filologice, fiind termeni de strictă specialitate și prin urmare cu o circulație foarte redusă: se ivește deci un dubiu legitim cu privire la posibilitatea lor de a intra în sistemul de analogii datorită cărora și prin care are loc calcul semantic. Cazul lui **'asesor** cu sens de „consilier, membru a unui consiliu de administrație publică” este întrucâtva diferit dar pune aceleași probleme, deoarece nu doar termenul rom. *asesor* – însemnând în principal „ajutor al unui judecător (în diferite sisteme de judecată), persoană care ia parte la judecată alături de magistrat” sau, mai ales în trecut, „reprezentant (al poporului) într-un complet de judecată, care asigură aplicarea legilor în spiritul justiției” (DN, MDN, DEXI) – are o circulație foarte redusă, ci și sensul cuvântului italian *assessore* apropiat de sfera semantică termenului românesc, adică „dal 1931 al 1951 membro non togato della corte d'assise” [DLI], aparține istoriei dreptului și este absolut periferic față de cel comun de „consilier într-o administrație publică”; așadar și aici trebuie pusă sub semnul îndoielii posibilitatea termenului românesc de a da naștere calcului semantic.

4.5.3. Într-adevăr, cu greu se pot socoti drept împrumuturi *strictu sensu* toate cuvintele citate mai sus (și altele nemenționate aici) susceptibile de a fi interpretate și ca atare, mai cu seamă având în vedere că este vorba de formații de tip neologic (atât rădăcina cât și afixele) în care granița între ceea ce există cu adevărat în limbă și ceea ce ar putea exista este foarte labilă, ținând nu atât de limbă (gramatică) sau de normă cât mai degrabă de uz. Complexitatea relațiilor care par să se stabilească real sau virtual, pe de o parte, între formele din limba italiană și cele românești și, de cealaltă, între familiile lexicale și paradigmele din interiorul limbii române înseși constituie un indiciu în sprijinul ipotezei că procedeu de transfer care se produce odată cu interferența lingvistică rareori se prezintă linear și univoc, deoarece vorbitorul are capacitatea și ocazia de a institui analogii pe mai multe planuri și în mai multe direcții deodată, transferul fiind antrenat de un întreg sistem de analogii care operează simultan. De fapt, în cazurile în care asemănarea între cele două limbi implică atât forma fonetică și semantică a rădăcinilor și a afixelor cât și detaliile de natură morfologică a întrebuițării lor (derivare, compunere) este greu să vorbim în mod exclusiv de împrumut sau de un

anumit tip de calc, deoarece sursele și motivațiile sunt multiple și pot diferi nu doar de la un cuvânt la altul în situații aparent asemănătoare (de pildă, ¹mutualistic și ¹referiment) ci și în cazul ocurențelor unuia și aceluiași cuvânt (de pildă, ¹familiar „rudă” și „familiar”, cfr. *infra* contextele diferite), putându-se vorbi în acest sens chiar de «etimologie multiplă».

Analiza numeroaselor fapte de limbă ilustrate până aici arată că fenomenele de interferență lingvistică de natură lexicală, cu toate că duc la un rezultat comun, adică prezența în lexic a unor cuvinte – în moduri diferite și sub diferite aspecte – «noi», ajung la acest rezultat pe căi uneori foarte diverse și foarte complexe. De fapt, aceste fenomene nu se încadrează într-o tipologie strictă și fără fisuri, ci mai degrabă se dispun liber și după un model scalar între două «poluri» prototipice, pe care le-am putea considera împrumutul neadaptat (transferul integral al cuvântului, adică al cuvântului ca atare; spre ex. *nulla osta* și *marca da bollo*) și calcul morfologic structural total (transferul integral al proprietăților cuvântului; spre ex. ¹relăsare și [el] ¹reșede), ale căror proprietăți le întrunesc în mod diferit de la un caz la altul.

5. Concluzii

Prin studiul de față ne-am propus doar să începem schițarea unui «portret lingvistic» al emigrației românești de masă – fenomen eminamente contemporan și care ridică multiple probleme atât societăților-gazdă cât și forurilor oficiale și culturale din România – pornind de la un «instantaneu» care surprinde un segment sociolingvistic redus dar – credem – destul de reprezentativ pentru una dintre cele mai importante comunități românești din Italia, și nu doar, deoarece o rapidă și pentru moment empirică confruntare cu alte realități românești din Italia ne face să înclinăm să credem că măcar unele dintre concluziile de natură sociolingvistică trase cu privire la comunitatea românească din Torino sunt valabile, în esența lor, pentru emigrația românească din Italia în ansamblul ei⁵⁸. În încheierea acestui demers deci, ni se pare oportun să încercăm să tragem câteva concluzii cu privire la unele teme majore legate de studierea aspectului lingvistic al fenomenului emigrației și la însemnătatea sa, de natură atât lingvistică cât și sociolingvistică. Nu trebuie exclusă, în câteva cazuri, influența anumitor forme sau trăsături lingvistice cu circulație regională, mai ales având în vedere relativa compactitate a comunității românești torineze din punct de vedere al provenienței geografice (în special județele Bacău și Suceava) și, prin urmare, relativa ei omogenitate lingvistică.

Faptul că materialul lingvistic analizat este de natură scrisă nu exclude prezența unora dintre fenomenele de interferență prezentate și în limba vorbită, mai ales în situația în care aceste fenomene au fost semnalate și în afara *corpus*-ului de texte avut în vedere și / sau nu se justifică *exclusiv* prin presiunea unui model contingent nemijlocit (adică a textului italian după care s-a tradus cel românesc). Din păcate, în această privință nu ne-am putut baza decât pe observații personale «pe teren», deoarece din

⁵⁸ Nu ne pronunțăm cu privire la restul Europei, nu doar din necunoștință de cauză ci și pentru că ni se pare că în configurarea comportamentelor sociolingvistice ale emigrației românești din Italia a contribuit și contribuie în continuare – într-o măsură pe care doar studii axate pe psihologie socială ar putea-o scoate în evidență dar oricum, fie și empiric, greu de subestimat – o realitate specific locală, adică asemănarea structurală între limba română și limba italiană.

păcate – după știința noastră – încă nu există *corpora* de română vorbită de emigranții din Italia.

5.1. Fenomenul de interferență mai frecvent întâlnit în materialul de limbă avut în vedere este – cu nuanțările de mai sus – de tipul «calcului»; din punct de vedere structural, acesta are loc în mai toate compartimentele limbii și are un caracter sistematic; din punct de vedere sociolingvistic, fenomenele de interferență se manifestă cu precădere în sectorul neologismelor latino-romanice proprii registrului mediu-înalt al limbii și limbajului formal de tip juridic-birocratic-administrativ. Factorii care favorizează ivirea interferenței lingvistice sunt multiple: pe de o parte, apropierea structurală între cele două limbi în condițiile unei *total immersion* lingvistice și culturale a vorbitorilor, pe de altă parte, insuficiența sau imperfecta stăpânire a registrelor de limbă care nu țin de aspectul oral-coloquial-informal (care are și ea diferite cauze) dublată de o anumită tendință către deculturalizare și la asimilare și de o slabă conștiință lingvistică.

5.2. Însemnătatea studierii aspectului lingvistic al fenomenului emigrației românești contemporane are cel puțin două aspecte: în primul rând, permite observarea fenomenului contactului între limbi în plină desfășurare și într-o situație de extremă fluiditate și vitalitate; putem urmări complexe procese de analogie și de schimb între limbi nu doar pornind de la «produsul finit» al acestuia, în ceea ce produce el stabil, acceptat în limbă prin dialectica sancționării și a compromisului la și între mai multe nivele, ci și în creațiile ocazionale, izolate și efemere și în relația lor dinamică pe de o parte cu alte forme concurente și de altă parte cu cele «corecte» concurate; observarea *in fieri* a procesului lor de răspândire și afirmare sau de dispariție, subită sau treptată, ne permite să ne dăm mai bine seama de rațiunile, de mecanismele și de motivațiile structurale și sociolingvistice care guvernează contactul între limbi în situații specifice lumii contemporane.

5.2.1. De pildă, analiza faptelor de limbă datorate interferenței între română și italiană ne-a permis să nuanțăm, să modificăm și să îmbogățim tipologia îndeobște acceptată a calcului lingvistic: în materialul analizat am decelat existența calcului fonetic și a calcului grafic (acesta din urmă, evident, specific variantelor dialektice mai puțin supravegheate), fenomene care – în ciuda incidenței reduse și a condițiilor specifice de realizare – ar trebui să-și găsească un loc în tipologia generală a calcului lingvistic. Atât calculul grafic cât și cel fonetic par să poată avea loc doar în condiții de mare asemănare fonetică și de mare apropiere semantică a cuvintelor implicate (și de folosirea aceluiași alfabet în cazul calcului grafic), care constituie premisa necesară pentru instituirea acelei strânse analogii care duce la fenomenul calchierii. E mai probabil ca aceste condiții să fie îndeplinite de cuvinte înrudite și, prin urmare, ca fenomenul calcului grafic și/sau fonetic să aibă loc între limbi genetic înrudite sau care prezintă cel puțin un strat etimologic comun; propunem acestea doar ca ipoteze de lucru care, evident, își așteaptă confirmarea sau infirmarea din partea unor analize mai amănunțite.

5.3. În al doilea rând, studiul lingvistic al emigrației constituie (pe lângă cele antropologice și psihosociale) o premisă imperativă pentru operațiile de monitorizare a fenomenului, operații necesare unei mai bune orientări a lui, esențiale nu doar pentru autoritățile italiene care – din perspectiva unei societăți multiculturale – în conservarea identității «noilor minorități» mizează pe factorul lingvistic, ci și pentru România, în

vederea îmbunătățirii situației acestor minorități pentru o mai bună «exploatare» a lor drept «cap de pod» cultural *in loco*. Așadar, pentru viitor este de dorit nu doar o sporire a interesului pentru asemenea studii – care să ducă consecvent la analize mai amănunțite și diferențiate ca material și ca abordare – ci și crearea și analizarea unor *corpora* de română vorbită a diasporei, în măsură să detalieze, să nuanțeze și – inevitabil – să corecteze concluziile parțiale și *in itinere* la care am ajuns în studiul pe care l-am propus aici.

Bibliografie

- Academia Română, Institutul de Lingvistică «Iorgu Iordan», *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, Editura Academiei, 1982 (DOOM82).
- Academia Română, Institutul de Lingvistică «Iorgu Iordan», *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996 (DEX96), 1998 (DEX98).
- Academia Română, Institutul de Lingvistică «Iorgu Iordan», *Micul dicționar academic*, I-IV, București, Editura Univers Enciclopedic, 2002 (MDA).
- Academia Română, Institutul de Lingvistică «Iorgu Iordan-Al. Rosetti», *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005 (DOOM05).
- Academia Republicii Populare Române, Institutul de Lingvistică din București, *Dicționarul invers*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1957 (DI).
- Alf Lombard, Constantin Gâdei, *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine*, Skrifter Utgvina av Vetenskapsocieteten i Lund – Editura Academiei Republicii Socialiste România, Lund – București, 1981 (DMLR).
- Dicționarul explicativ ilustrat al limbii române*, Chișinău, Editura Arc – Editura Gunivas, 2007 (DEXI).
- Dicționar ortografic al limbii române*, Chișinău, Editura Litera Internațional, 2002 (DOR).
- Dicționarul limbii române moderne*, București, Editura Academiei, 1958 (DLRM).
- Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, București, Editura Saeculum, 2000 (MDN).
- Florin Marcu și Constant Maneca, *Dicționarul de neologisme*, București, Editura Academiei, 1986 (DN).
- Luiza Seche și Mircea Seche, *Dicționar de antonime*, Editura Litera Internațional, 2002 (DA).
- Luiza Seche și Mircea Seche, *Dicționar de sinonime*, Editura Litera Internațional, 2002 (DS).
- Noul dicționar explicativ al limbii române*, Chișinău, Editura Litera Internațional, 2002 (NODEX).
- Vasile Breban, *Dicționarul limbii române contemporane*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980 (DLRC).
- Tullio De Mauro, *Il Dizionario della Lingua Italiana*, Paravia, Torino, 2000 (DLI).
- Zorela Creța, Lucreția Mareș, Zizi Ștefănescu-Goangă, Flora Șuteu, Valeriu Șuteu, *Dicționar al limbii române actuale*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Curtea Veche, 1998 (DLRA).
- DEX on line – <http://dexonline.ro/>

Interferenze linguistiche tra italiano e romeno. Studio di caso

Il presente intervento si iscrive nel quadro più ampio dello studio delle conseguenze linguistiche degli imponenti fenomeni migratori contemporanei e che vedono protagonisti Romania e Italia. Lo studio presenta l'analisi di un caso particolare e specifico, ovvero delle interferenze tra italiano e romeno nella lingua romena utilizzata in una rivista bilingue pubblicata dalla comunità romena di Torino (Italia).

Dopo aver tracciato brevemente il quadro statistico del fenomeno della presenza romena in Italia in generale e a Torino in particolare e di alcuni suoi aspetti salienti (§ 1), l'autore presenta le caratteristiche del *corpus* di testi esaminato (§ 2) e le coordinate linguistico-teoriche dell'analisi (§ 3), per concentrarsi poi sull'analisi delle interferenze di natura lessicale (§ 4): prestito (§ 4.1) e calco lessicale, in tutte le sue forme (grafia e fonetica-fonologia, § 4.2; morfologia, § 4.3; semantica, § 4.4), e su alcuni problemi posti da tale analisi in relazione alle categorie comuni in cui vengono normalmente inquadrati i fenomeni di interferenza linguistica, da un punto di vista linguistico-strutturale e sociolinguistico (§ 4.5).

Vengono infine presentate alcune considerazioni finali (§ 5), relative alle specificità di natura linguistica e sociolinguistica dei fenomeni di interferenza studiati (§ 5.1) e all'importanza e all'opportunità di tali studi (§ 5.2), tanto dal punto di vista specifico della teoria linguistica (lo studio del fenomeno del contatto tra lingue *in fieri*, che conduce a una migliore comprensione dei meccanismi reali e non solo teorici di interferenza, così come alla possibilità di individuare fenomeni nuovi e peculiari, quali il «calco fonetico» e il «calco grafico»; § 5.2.1) quanto dalla prospettiva più ampia del multiculturalismo e delle politiche linguistiche e culturali italiane e romene (§ 5.3).

*Universitatea din Torino
Italia*

Anexe statistice

	Rezidenți total	Rezidenți străini	% din tot rez.	Rezidenți români	% din tot rez.	% din tot rez. str.
Italia	58.751.711	2.670.514	4,54%	297.570	0,5%	11,14%
Macroregiuni						
Italia Centrală	11.321.337	641.158	5,66%	104.547	0,92%	16,30%
Italia Nord-Occidentală	15.551.047	976.887	6,28%	105.323	0,68%	10,77%
Italia Nord-Orientală	11.119.276	730.569	6,57%	72.725	0,65%	9,95%
Italia Meridională	14.087.162	229.375	1,63%	11.666	0,08%	5,08%
Italia Insulară	6.672.889	92.525	1,39%	3.309	0,05%	3,58%
Regiuni						
Lazio	5.304.778	275.065	5,18%	65.507	1,23%	23,81% ^I
Piemonte	4.341.733	231.611	5,33%	53.007	1,22%	22,89% ^I
Veneto	4.738.313	320.793	6,77%	43.093	0,90%	13,43% ^I
Umbria	867.878	59.278	6,83%	7.203	0,82%	12,15% ^{II}
Toscana	3.619.872	215.490	5,95%	24.343	0,67%	11,29% ^{II}
Friuli Venezia Giulia	1.208.278	74.416	6,16%	7.014	0,58%	9,42% ^{III}
Lombardia	9.475.202	665.884	7,03%	48.704	0,51%	7,31% ^{II}
Marche	1.528.809	91.325	5,97%	7.494	0,49%	8,20% ^{III}
Emilia Romagna	4.187.557	288.844	6,90%	18.695	0,45%	6,47% ^{II}
Valle d'Aosta	123.978	4.976	4,01%	512	0,41%	10,30% ^{II}
Trentino Alto Adige	985.128	55.747	5,66%	3.923	0,40%	7,04% ^{III}
Abruzzo	1.305.307	43.849	3,36%	5.071	0,39%	11,56% ^{II}
Liguria	1.610.134	74.416	4,62%	3.100	0,19%	4,16% ^{III}
Molise	320.907	4.250	1,32%	514	0,16%	12,09% ^{II}
Basilicata	594.086	6.407	1,08%	519	0,09%	8,1% ^{III}
Calabria	2.004.415	33.525	1,67%	1.560	0,08%	4,65% ^{III}
Sicilia	5.017.212	74.595	1,49%	2.635	0,05%	3,53% ^{II}
Campania	5.790.929	92.619	1,60%	2.389	0,04%	2,58% ^{III}
Puglia	4.071.518	48.725	1,20%	1.613	0,04%	3,31% ^{III}
Sardegna	1.655.677	17.930	1,08%	674	0,04%	3,76% ^{II}
Provincia						
Torino	2.242.775	118.284	5,27%	39.570	1,76%	33,45%
Roma	3.831.959	228.205	5,95%	53.297	1,39%	23,35%
Milano	3.869.037	292.204	%	17.510	0,45%	%
Padova	890.805	52.755	%	12.797	1,43%	%

Verona	870.122	65.579	%	9.832	1,76%	%
Treviso	849.355	72.475	%	9.638	%	%
Brescia	1.182.337	110.663	%	7.901	%	%
Firenze	967.464	70.149	%	6.139	%	%
Arezzo	335.500	22.526	%	5.901	%	%
Bergamo	1033.848	71.293	%	5.369	%	%
Vicenza	838.737	71.533	%	5.008	%	%
Perugia	640.323	47.285	%	4.777	%	%
Latina	524.533	15.567	%	4.657	%	%
Venezia	832.326	39.553	%	4.643	%	%
Bologna	949.825	61.569	%	4.632	%	%
Pavia	515.636	26.335	%	4.139	%	%
Cuneo	571.827	32.930	%	4.060	%	%
Viterbo	302.547	13.839	%	3.844	%	%
Alessandria	431.346	24.302	%	3.607	%	%
Pordenone	300.223	22.013	%	3.538	%	%
Trento	502.478	30.281	%	3.334	%	%
Cremona	348.370	22.787	%	3.325	%	%
Udine	529.811	24.166	%	2.802	%	%
Ravenna	369.427	23.263	%	2.763	%	%
Modena	665.367	55.088	%	2.752	%	%
Ancona	464.427	27.095	%	2.529	%	%
Asti	214.205	13.529	%	2.522	%	%
Mantova	393.723	31.781	%	2.478	%	%
Terni	227.555	11.993	%	2.426	%	%
Lucca	380.237	15.465	%	2.398	%	%
Frosinone	491.333	11.630	%	2.381	%	%
Varese	848.606	46.103	%	2.266	%	%
Lodi	211.986	13.817	%	2.266	%	%
Pistoia	279.061	16.186	%	2.259	%	%
Forlì-Cesena	374.678	22.912	%	2.096	%	%
Siena	261.894	16.908	%	2.053	%	%
Como	566.853	29.455	%	1.918	%	%
Macerata	315.065	23.320	%	1.860	%	%
L'Aquila	305.101	13.152	%	1.844	%	%
Pesaro e Urbino	368.669	22.158	%	1.657	%	%
Parma	416.803	30.808	%	1.530	%	%
Reggio Emilia	494.212	42.725	%	1.513	%	%
Piacenza	275.861	21.531	%	1.483	%	%
Ascoli Piceno	380.648	18.752	%	1.448	%	%

Genova	890.863	41.134	%	1.362	%	%
Grosseto	219.496	10.552	%	1.333	%	%
Rieti	154.406	5.824	%	1.328	%	%
Teramo	298.789	13.314	%	1.221	%	%
Chieti	391.470	9.655	%	1.194	%	%
Lecco	325.039	16.761	%	1.163	%	%
Novara	355.354	19.574	%	1.140	%	%
Pisa	396.792	20.117	%	1.111	%	%
Rimini	289.932	17.506	%	1.091	%	%
Prato	242.497	23.345	%	1.091	%	%
Massa Carrara	200.793	7.429	%	1.063	%	%
Livorno	336.138	12.813	%	995	%	%
Vercelli	177.027	8.845	%	879	%	%
Ferrara	351.452	13.442	%	835	%	%
Pescara	309.947	7.728	%	812	%	%
Biella	187.619	8.100	%	801	%	%
Salerno	1.090.934	19.282	%	711	%	%
Savona	282.548	12.586	%	699	%	%
Rovigo	244.752	9.686	%	689	%	%
Napoli	3.086.622	43.550	%	631	%	%
Foggia	684.273	9.322	%	618	%	%
Bolzano-Bozen	482.650	25.466	%	589	%	%
Agrigento	457.039	4.773	%	589	%	%
Reggio Calabria	565.541	12.768	%	586	%	%
Bari	1.595.359	22.103	%	538	%	%
Imperia	217.037	12.226	%	531	%	%
Aosta	123.978	4.976	%	512	%	%
La Spezia	219.686	8.470	%	508	%	%
Belluno	212.216	9.212	%	486	%	%
Caserta	886.758	19.693	%	465	%	%
Catania	1.075.657	12.897	%	435	%	%
Verb-Cus-Ossola	161.580	6.047	%	428	%	%
Cosenza	730.395	8.477	%	397	%	%
Trieste	237.049	12.406	%	375	%	%
Sondrio	179.767	4.685	%	369	%	%
Potenza	390.068	3.027	%	330	%	%
Avellino	437.414	7.177	%	312	%	%
Sassari	469.870	6.759	%	303	%	%
Gorizia	141.195	6.600	%	299	%	%
Palermo	1.239.808	18.555	%	298	%	%

Campobasso	231.330	2.931	%	291	%	%
Messina	655.640	12.662	%	289	%	%
Benevento	289.201	2.917	%	270	%	%
Caltanissetta	274.001	2.202	%	250	%	%
Lecce	807.424	9.209	%	230	%	%
Enna	174.199	1.121	%	227	%	%
Isernia	89.577	1.319	%	223	%	%
Catanzaro	367.624	6.570	%	214	%	%
Cagliari	769.050	7.969	%	204	%	%
Ragusa	308.103	11.288	%	195	%	%
Trapani	434.435	6.424	%	192	%	%
Matera	204.018	3.380	%	189	%	%
Vibo Valentia	168.481	2.719	%	182	%	%
Crotone	172.374	2.991	%	181	%	%
Siracusa	398.330	4.673	%	160	%	%
Brindisi	403.786	4.041	%	121	%	%
Taranto	580.676	4.050	%	106	%	%
Nuoro	262.822	2.186	%	106	%	%
Oristano	153.935	1.016	%	61	%	%

Sursa: Istituto nazionale di statistica (ISTAT), *Bilancio Demografico e popolazione residente straniera al 31 dicembre 2005 per sesso e cittadinanza* – <http://demo.istat.it/str2005/index.html>